

«Жеті атасын білген ұл, жеті жұрттың қамын жер» тақырыбындағы дөңгелек үстелдің сценарийі

Мақсаты: Шежірені, әулет тарихын білудің, оны ұрпаққа мирас етудің мәнін талқылау.

Міндеттері:

- 1) Шежіренің сырын, мағынасын ашу
- 2) Қан тазалығы ұлт болашағы екеніне назар аудару
- 3) Әулет тарихын білудің мәнін түсіндіру

Көрнекілігі: Нақыл сөздер «Атадан бата алмай, үй болмас, Ордадан үлгі алмай, би болмас», «Аталы сөз – баталы сөз», «Тегін білген текті адам», «Жеті атасын білген ер, жеті елдің қамын жер». «Атаға қарап ұл өсер, анаға қарап қыз өсер», «Ана тәрбиесі қызға үлгі, әке тәрбиесі ұлға үлгі».

Іс-шараның түрі: Алқалы жиын (дөңгелек үстел)

Барысы: Бүгінгі дөңгелек үстелдің мақсаты мен міндеттерін таныстыру.

Модератор: Құрметті аталар, бүгінгі алқалы жиынға қош келдіңіздер!

Бүгінгі таңда ата мен немере арасында позитивті қарым-қатынас орнату өзекті мәселенің бірі болып отыр. Аталардың біразы жас, біразы жасамыс. Қалалақ жердегі аталардың көпшілігі зейнеткерлікке шығып үлгермегендіктен жұмысбасты. Бірақ мұның бір де бірі сіздерге аталық міндетіңізге әртүсті қарауға себеп болмауы керек. Аталарымыздың бағзы заманнан жолы үзілмей келе жатқан өз міндеттері бар. Сол міндеттеріміздің үдесінен шыға алып жүрміз бе?

Бүгінгі дөңгелек үстелде соның бірі «шежіре» мәселесіне тоқталатын боламыз. Өсіп келе жатқан балаға шежіре, әулеттің тарихы туралы кім айтады? Ағайын-туыс арасындағы қарым-қатынасты кім реттейді? Жеті атаны кім үйретеді? Осы сұрақтарды талқылайтын боламыз. Олай болса, алғашқы сөзді осы мектептің _____ сынып оқушысы _____ атасы, _____ сөз берейік.

1-спикер:

«Шежіре» араб тілінен аударғанда – бұтақ, тармақ деген мағынаны білдіреді. Шежіре – бір ұлттың шығу тегін тармақтап ұрпаққа, руға таралуын баяндайтын тарих ғылымының бір тармағы. Сондықтан қазақ ұрпағына шежіре білуді міндет деп қарайды. Өз заманы мен бұрынырақта болған ірі тарихи оқиғаларды, хандар мен батырлар, шешендер мен жыраулар, байырғы қазақтың тұрмысы мен салты туралы әңгімелей алатын ақсақалдарды «шежіреші» деп атайды. Өз ұрпағына жеті атасын үйрету баяғыдан келе жатқан қазақтың тәрбиелік дәстүрі. Мұның туыстық жағынан маңызы зор екенін халқымыз ерте түсінген және оны берік ұстанып келген.

Ата-ана бір кіндіктен шыққан перзенттерін ел, ру намысын қорғайтын ержүрек, қайырымды, ұйымшыл, бауырмал етіп тәрбиелейді. Ал бір атадан тараған туыстар әулеттің татулығын бірінші орынға қояды. Өйткені олар бірін-бірі жақсы таниды. Ағалы-інілі, апалы-сіңілі дегендей, сыйластықта бірге өседі. Мұндай туыстардың арасында орынсыз жанжал, ұрлық-қарлық, барымта, зорлық-зомбылық сияқты жат істер болмайды. Өйткені тәртіп бойынша туыстар қиянат қылмайды, керісінше, сырттай бір-біріне қамқор, жанашыр боп жүреді. Қазақтың «Қанына тартпағанның қары сынсын» деп қатты айтатыны тағы бар. Жеті ата ұғымында ағайын арасындағы бірлік, татулық, сыйластық мәселесі терең қарастырылған.

Ұрпағымыз парасатты, бойында азаматтық намысы бар, елін, жерін, отбасынын сүйетін, тарихын білетін азамат болып өссін десек, оның тәрбиесіне қоғам болып назар аударуымыз керек. Туыстардың бір-біріне жат болмауын ойлау, кімнің кім екенін, өзінің

кім екенін, жеті атасын түгендеп, жалықпай түсіндіру – үлкендердің мойнындағы міндет. Жеті атасын жаттату, ата-тегін, дәстүрлі өлең-жырларды айтқызу арқылы ата-әжелер бір жағынан әулеттің тарихын білдірсе, екінші жағынан баланың танымдық қабілетін дамытып, өз ойын анық жеткізе білу дағдысын қалыптастырады. «Жеті ата» «ата-баба» деген ұғымды білдіреді. Жеті ата шежіресі өзімізге дейінгі ата-бабаларымыздан бастап таратылады. Яғни: 1. Өзің. 2. Әке. 3. Ата. 4. Арғы ата. 5. Баба. 6. Түп ата. 7. Тек ата. Бұл атаулар кей жерлерде басқаша айтылуы мүмкін. Қалай десек те, жеті ата жолының осылай таратылатыны - бұрыннан келе жатқан ақиқат шындық.

«Жеті атасын білген ер

Жеті жұрттың қамын жер.

Жеті атасын білмеген

Кұлағы мен жағын жер», – деген сөз көп мағынаны білдіреді.

Жеті атаны білу - жеті адамның атын білу ғана емес, солардан тараған ағайын-туысыңды білу. Үлкендеріне сәлем беріп, кішілеріне қамқорлық жасау. Сондықтан да біздің ата-бабаларымыз өз балаларына жеті атасының аты-жөнін, атамекенін, өз руынан шыққан елге сыйлы, белгілі адамдардың атын айтып, өмірін үлгі, өнеге етіп отырған. Ал бұған немқұрайлы, салғырт қарағандарды «Жеті атасын білмеген – жетесіз» деп іске алғысыз етеді. Жеті атасын білу арқылы әркім өзінің ата-бабаларының кезінде кім болғанын, қалай өмір сүргенін біліп, мақтаныш етіп отырады. Әл-Фараби: «Тарихты білмей – өткенді, қазіргі жағдайды білу, келешекті болжау қиын» дейді. Олай болса, мәңгілік, тәуелсіз ел боламыз десек дәстүрімізді, тіліміз бен тарихымызды құрметтеп, қастерлей білуіміз керек.

Модератор: Келесі сөзді осы мектептің ___ сынып оқушысы _____ атасы,
_____ сөз берейік.

2-спикер:

Жеті атаға дейін қыз алыспайтын қазақ қан тазалығына ерекше мән берген. Мұны үлкен мақтанышпен айтуымыз керек. Себебі бұл бізден басқа бір де бір халықта болмағанын бүгінгі таңда өркениетті елдердің бәрі мойындайды. Данышпан бабаларымыз құда түсу арқылы осы мәселенің қыр-сырын ашып, бүкіл тетігін жасап кеткен. Енді, соны қалпына келтіретін заң қабылданса, керемет болар еді. Бірін бірі ұнатқан жастардың бір-біріне туыстығы бар-жоғын ата-анадан артық ешкім білмейді. Қазақ неге жеті атаға дейін қыз алыспаған?

Мәселен, «жеті атаға толмай қыз алыспау» дәстүр-заңының ғылыми негізі таңғаларлық. Оқырманға түсінікті болу үшін, генетикалық терең заңдылықты емес, арифметикалық қарапайым есеппен «жеті ата заңын» түсіндіріп көрейік:

Адамдардың бойында тұқым жалғастыратын хромосома саны 46 екенін медицина дәлелдеп отыр. Осы хромосома саны еркектің ұрығында 23, әйелдің аналық жұмыртқасында да 23 болады. Ер мен әйелдің ұрығы қосылғанда екеуі 46-ға теңеліп, екі «жарты адамнан» бір «бүтін адамның» негізі қалыптасады. Аталарымыздан келе жатқан «екі жарты қосылып бір бүтін болайық» дейтін дәйексөздің тегін айтылмағанын осыдан байқауға болады. Сонда ешқандай ғылымсыз-ақ аталарымыздың бұл мәселені қалай терең түсінгеніне таңғаласың.

Сонымен, Бірінші буын, яғни балада қырық алты туыстық толығымен сақталады. Екінші буын, **немереде** жиырма үш жарты туыстық, үшінші буын, **шөбереде** бұл екіге бөлінетіндіктен 11.5, ал төртінші буын **шөпшекте** осы сан тағы екіге бөлініп 5.75-ке тең болады. Бесінші ұрпақ, **неменеде** бұл сан тағы екіге бөлініп 2.8-ге теңеседі. Алтыншы ұрпақ, **туажатта** 1.4-ке тең, ең соңғы Жетінші буын, **жүрежатта** 0.7. Сегізінші ата **жегжатта** туыстық қатынасты анықтайтын хромосома саны 0-ге тең болады. Яғни, Жетінші атадан кейін ұрпақ жалғастығында туыстық қатынас қалмайды. «Жеті ата» заңын Қазақ қоғамы қабылдаған кезде яғни Тауке ханның «Жеті жарғысы» қолданысқа шыққан

заманда Генетика ғылымы әлі жоқ болатын. Демек, жеті ата мәселесі тек туысыңды ғана білу емес, отбасын құрып, өмірге дені сау ұрпақ әкелу үшін де керек. Ал мұның дені сау ұлттың негізі екеніне ешкім таласпаса керек.

Модератор: Келесі сөзді осы мектептің _____ сынып оқушысы _____ атасы, _____ сөз берейік.

3 спикер:

Әрбір адамға оның кім екенін, оның ата-бабаларының кім болғанын білу аса маңызды. Өйткені мемлекеттің өзі отбасынан басталмай ма?! Аталарымыз «Отан отбасынан басталады» дейді. Олай болса әр отбасының тарихы мемлекет тарихының бір кішкене бөлігі. Бүкіл ел танымаса да, өз туыстарының ортасында, өз ауылына, ауданға аты шыққан адамдар болады. Олардың еңбегін, өмір жолын немерелері білуге міндетті. Олар туралы сала құлаш мақалалалар жазылмауы мүмкін, кітаптар шықпаған шығар, тарих беттерінде ештеңе жоқ болар, бірақ олардың да өнегелі ісі, тағылымдық өмір жолы бар. Оны ұрпағына айтатын кім? Аталары... Сондықтан, кейінгі буын әулеттің, отбасының тарихын ұмытпасын десек, немерелерімізге олар туралы айтып отыруға міндеттіміз. Тек өз әулеті ғана емес, нағашылары туралы да білетінімізді айтып отырғанымыз абзал. Сонда әулеттің тарихын оларға біз аманаттап кетеміз. Адамдар кетеді. Тұтас толқын ауысып жатады. Олар туралы тұтастары кеткен соң, ел де ұмытады. Бірақ ұрпағы ұмытпауы керек.

Қазақтың біртуар азаматы Бауыржан Момышұлы «Ұшқан ұя» аталатын мемуарлық шығарма жазды. Шығармаға автордың балалық шағынан, ес біле бастаған, мектеп табалдырығын аттағанға дейінгі өмірі өзек болған. Жазушы өзінің тұлға ретінде қалыптасуына ұшқан ұясы ықпал еткенін баяндай отырып, отбасы мүшелерін: әжесі Қызтумас, әкесі Момыш, немере ағасы Момынкұл, әпкелері Үбиан, Әлимандрды өзіндік бейнелерімен әр қырынан танытқан. Бауыржан Момышұлы аңыз әңгімелерді әжесінен естігенін үлкен сүйіспеншілік сезіммен есіне алады, сонымен қатар ненің жақсы, ненің жаман екенін, нені сүйіп, неден аулақ жүруді әжесінен үйренгенін мақтан етеді. Әкесі Момыш өз бетімен сауат ашқан, сол кездегі көзі қарақты адамдардың бірі болған. Ел арасында ағаш ұстасы және етікші, зергерлігімен де танымал болған. Бауыржан Момышұлы 3 жасқа келгенде анасы Рәзия қайтыс болады да, әжесі Қызтумастың қолында өседі. Осының бәрін Бауыржан кейінгі ұрпағым ұмытпасын деп жазып отыр. Бәріміз Бауыржан Момышұлы сияқты қаламгер бола алмасақ та, бірақ біздің де аталарымыз, бабаларымыз туралы немерелерімізге айта кететін әңгімелеріміз, қызықты оқиғаларымыз бар, соны немерелерімізге жүйелеп, түсінікті етіп айта жүруіміз керек. Ата болу оңай шаруа емес, сол міндетімізге лайық болайық дегім келеді.

Модератор: «Атадан бата алмай, үй болмас, Ордадан үлгі алмай, би болмас», «Аталы сөз — баталы сөз», «Тегін білген текті адам», «Жеті атасын білген ер, жеті елдің қамын жер». «Атаға қарап ұл өсер, анаға қарап қыз өсер», «Ана тәрбиесі қызға үлгі, әке тәрбиесі ұлға үлгі» деген сөздерді ата-балаларымыз бекер айтпаған болар. Осы сөздердің тәрбиелік мәні өте зор. «Мына бала жақсы екен кімнің баласы, тегі жақсы ау деймін бала негізінде тегіне тартады» деп жатады үлкен қариялар. Немерелеріміз жайлы осындай жақсы сөз естігіміз келсе, олар да кейін балаларына, немерелеріне өнегелі сөз айтсын десек, оны осы бастан қолға алуымыз керек. Жоғарыда үш спикер жеті ата мәселесінде, шежіре, қан тазалығы, әулет тарихы туралы біраз дүние айтып өтті. Енді осы жайындағы ойларымызды ортаға салып, пікір алмассақ. (Модератор ниет білдірген адамдарға сөз береді).

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

5. _____

Қорытынды сөз:

Модератор: Сонымен бүгінгі алқалы жиынға қатысқан аталар кештен алған әсерлеріңіз мол болды деп ойлаймын. Немереміздің бойына бағы заманнан жібі үзілмей келе жатқан ұлттың рухани құндылықтарын сіңіретін өзіміз. Соған орай бүгін өтіп жатқан алқалы жиын аталық міндетімізді дұрыс атқарайық деген ниеттен туып жатыр. Осымен іс-шарамыз аяқталды. Мектеп өміріне, соның ішінде «Даналық мектебінің» жұмысына белсене араласқандарыңыз үшін көптен-көп рахмет! Барлықтарыңыздың отбастарыңызға бірлік, береке тату-тәтті өмір тілей отырып, ешқашан шыққан тегімізді ұмытпай есте сақтап жүрейік деп бүгінгі кешімізді аяқтаймыз!

Алқалы жиынның (дөңгелек үстелдің) аяқталуы

Ата өсиеті
(шебер сабақ)

Тақырып:Бабалар дәстүрі – ұрпаққа өсиет

Мақсаты: Бабаларымыздан келе жатқан рухани дәстүрлерімізді, құндылықтарымызды насихаттау.

Міндеттер:

1. Озық салт- дәстүрлерді талдап түсіндіру, дәріптеу;
2. Ұлттың рухани құндылықтарын тәрбиенің негізгі өзегіне айналдыру;
3. Отбасы тәрбиесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету;

Жоспар:

- 1) Амандасу.
- 2) Модератордың кіріспе сөзі.
- 3) Топқа бөлу, материалдар тарату
- 4) Материалмен танысу, талқылау
- 5) Қорытынды.

Әдіс-тәсілдер. Әдебиет үйірмесі, дискуссия

Ресурстар: үлестірме материалдар

1.Модератордың кіріспе сөзі: (5-7 минут)

«Бабалар дәстүрі – ұрпаққа өсиет»

Шығыс халықтары батыс жұртындай емес, дәстүрді берік ұстанатындықтарымен ерекшеленеді. Сондықтан болар «Өнерін сыйлаған жұрт өрге, дәстүрін сыйлаған жұрт төрге шығады» деп, дәстүрге ерекше мән береді. «Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар», «заманына қарай адамы» дейтін қазақ күні кешеге дейін ата баба дәстүрінің өміршең тұстарын заманына қарай ыңғайлап, берік ұстанғанын жақсы білеміз.

- Содан қазақ жаман болды ма?

- Жоқ.

Дәстүрді берік ұстанған баяғы қазақ қоғамы өз уақытында мінсіз қоғам орната алды. Ауылды абыз ақсақал билейді. Оған ешкім қарсы келмейтін, өз кезегінде ақсақалдар да жеке мүддесін емес, елдің ғана жайын ойлайтын. Ешбір қыз отырып қалмайды, үйленбей қалатын жігіттер де болмады. Жетім, жесір деген ұғым атымен болған жоқ. Үйсіз күйсіз,

жұмыссыз жүру дегенді ешкім білген емес, әр бала ата-анасының қасында болғандықтан буллинг, зорлық-зомбылық дегенді ешкім естімейтін. Ол кезде ата баба дәстүрі бірінші орында тұратын. Одан ешкім аттамайды. Тал бесіктен жер бесікке дейінгі тіршілігіне не керек, бәрі ұрпақ санасына бірінші сіңірілетін. Оны үйрету үшін даңғарадай ғимарат салудың аса қажеттілігі болған жоқ. Бәрі балаға ата мен әженің, әке мен шешенің, аға мен жеңгенің ақылы, тәрбиесі арқылы беріліп жататын.

Жасыратын несі бар, дәстүр десе көз алдымызға «құда түсу, ұрын келу, жар жар, сынсу, шілдеhana, бесікке салу, тәй тәй басқанда тұсау кесу, оң солын танығанда сүндетке отырғызу» келеді. Бізде осылардан басқа ештеңе жоқтай көрінеді. Бұлар өз алдына бөлек әңгіме. Ал тәрбие мәселесіндегі баяғыдан қалыптасқан дәстүрлер, нормалар, ырым тиымдар тәрбиешілердің назарынан тыс қалып жүр. Оқта текте көнекөз қариялар, кейуаналардан естіп қалатынымыз болмаса, педагогтер қолдана қоймайды. Әлемдік өркениетте өз орны, өз ұстанымы бар мемлекетке айналамыз десек, елге, жерге жаны ашитын ұрпақ тәрбиелегіміз келсе, осы нормаларға оралуымыз керек. Ата-ана, тәрбиеші, мұғалім тәрбие мәдениетін қалыптастыруда баяғыдан жібi үзілмей келе жатқан дәстүрлер, нормалар, ырым тиымдарды жақсы білуі және орнымен қолдана алуы керек.

Қазақ ырым етеді, бұл жақсы ниеттен туған ғұрып. Балаларына елге белгілі, танымал адамдардың атын қояды немесе сондай адамдарға атын қойғызып, тұсауын кестіріп жатады. Солардай болсын деген ниет. Қазіргі таңда психологтар тренингтер өткізіп, «жақсы нәрсе ойлап, жақсылыққа ұмтылу керек, не ойласақ, сол жүзеге асады» деп жатады. Соның бәрі айналып келгенде осы ырым емес пе?! Қазақ: «Жақсы сөз - жарым ырыс» дейді. Жақсы сөз айту бабаларымыздан келе жатқан дәстүр. Әрине, ырымның бәрі орындалады деу қате, ол халықтың сенімі, аппақ ниеті, келешектен жақсылық күтуі. Орындалса құба құп, болмай жатса «Құдайдың ісі» деп, түсіністікпен қараған. Сондықтан ырымға қырын қарамағанымыз абзал.

Қазақта үйіне кірген жыланның басына ақ құйып шығаратын дәстүрге айналып кеткен ырым бар. Яғни үйден дос емес дұшпаныңның өзін құр ауыз шығарма деген сөз. Алаштың ардақтысы Әлихан Бөкейханның өзін ұстауға ОГПУ-дың адамдары келгенде, «қызым, үйге қонақтар келді, мәдениетті адамдар дәстүр аттамайды, шай қойып жібер» деген керемет сөзі бар. Демек, үйге келген адамға дастархан жаю мәдениеттіліктің белгісі. Мәдениеттімін деген адам міндетті түрде дәстүр ұстануы керек. Осыны алдымыздағы баланы былай қойып, өзіміз терең түсінбей жатамыз. Мәдениетті адамның белгілері қандай дегенде «дәстүр ұстану» деп айта қоюымыз екіталай.

Қазақ халқы – қандай да бір қуанышын жеке отбасы емес, көрші-қолаңын, туған-туысын, ел-жұртын жинап атап өтеді. Қуанышты хабар жеткізген адамға «Сүйінші!» береді.

Қазақ – қонағын құдайындай сыйлаған дархан халық. Қолындағы барын қонағының алдына жаяды. Біз ең бастыларын айтуға тырыстық, айтылмағаны қаншама?! Әлемдік өркениетте өз болмысымызды сақтаймыз десек, мұндай дәстүрлерді ұмытуға болмайды. (авторы: А. Мұхтаров)

1. Модератор:

Қатысушыларды «Менің таңдауым» әдісімен (модератор өзіне ұнайтын әдісті қолдана береді) 4-5 адамнан топтарға бөлеміз. Топтағы адамдарға бата туралы ақпарат жазылған үлестірме материалдар таратылады. Әрбір қатысушы ақпаратпен жеке танысады.

Бата туралы

Бата – қазақтың ертеден келе жатқан ұлттық дәстүрлерінің бірі. Бата, тілек ақ дастархан басында, түрлі тойларда, жақсылықтарда айтылады. Батаның адамға әсері күшті. Бата жасалған жерде халық сілтідей тынып, жақсылықтан үміт етеді. Ынтымақ, береке болады деп батаның әрбір сөзіне шүбәсіз сенеді. Әйтпесе, «Батамен ер көгереді, жаңбырмен жер көгереді» демес еді. «Баталы ер – арымас, батасыз ер – жарымас» деген де бар. Демек,

бабаларымыз үшін батаның орны бөлек болған. Арнайы іздеп келіп, өсіп келе жатқан балаларымызға аузы дуалы адамдардан ырым етіп бата алатынымыз бар. Жанқұтты шешеннің «Жанарыңның оты бар екен ақындығың шығар, маңдайыңның жазықтығы ойлылығың шығар, халқыңның қалаулы азаматы бол» - деп Абайға бата бергенін бәріміз білеміз. Шешеннің айтқаны дәл келген жоқ па?! Алыс жолға шыққанда ауылдың үлкені немесе әулеттің үлкенінен бата алатын ырым бар. Бұл да қара шаңыраққа деген құрмет, қара шаңырақтың киесі қолдасын деген ырым. Атақты Сырым батырдың арнайы іздеп барып Малайсары биден, Бөкен биден сонымен қатар Мөңке, Алдар, Есет билерден бата алғанын білеміз.

Қазақтың бата сөздері – бағзы заманнан келе жатқан, халық тарихымен тағдырлас, тәлім-тәрбие құралы болған тағылымы мол мұра. Осынау ұлы мұраны игеріп, оны халықтың игілігіне жарату, жас ұрпақтың санасына сіңіру – ата-ананың, әсіресе аталардың міндеті.

Батаның ең көп тараған түрлері өмірге сәби келгенде, баланы бесікке салғанда, алыс жолға шыққанда, келін түсіргенде, ас қайырғанда, қоныс тойда, ұлыстың ұлы күнінде, үлкендерге құрмет көрсеткенде т.б. айтылады. Бауыржан атамыздың батасынан мысал келтіре кетейін.

Е, Жаратушы, Жасаған!
Тілегімізді қабыл ет,
Иманымызды кәміл ет.
Тозақтағы оттан сақта,
Қаңғыған оқтан сақта.
Парақор соттан сақта.
Кірлі сумен жуыстан сақта,
Ынтымақсыз туыстан сақта,
Қара жүрек батылдан сақта,
Дәйексіз тіл тақылдан сақта.
Адалдықты арбаған ақыннан сақта,
Ашу жеңген ақылдан сақта,
Қайырымсыз жақыннан сақта.
Адамды қадірлемес есерден сақта,
Нанды басқан кесірден сақта,
Қате ісіне қиналмас,
Көк долы қатыннан сақта.
Халықты зәбірлер бастықтан сақта,
Жақынға жала жабатын,
Қанқұйлы қастықтан сақта.
Сырты сұлу, іші кір,
Қадір білмес пасықтан сақта.
Өз пікірі татымсыз,
Кісі ақылымен күн көрер,
атымы жоқ жастықтан сақта.
Несібе кесер кесірден сақта.
Некесіз бала табатын
Жолы лас жесірден сақта.
Әкімінде шапағат жоқ,
Әділдікте шарапат жоқ,
Молдасында шариғат жоқ,
Байларында салауат жоқ,
Кедейінде инабат жоқ,
Азаматында ар-ұят жоқ
Қариясында бата жоқ,

Сөздерінде пәтуа жоқ,
Құр айқау, шат-шәлекей, даңнан сақта.
Е, Жаратушы, Жасаған!
Өмір берсең, жайлы ғып бер,
Дәулеті мен байлығын бер!
Қарияны кемел, сыпайы ғып бер,
Ағаларды райлы ғып бер!
Апаларды мейірлі ғып бер!
Ұрпақтарды намысты ғып бер,
Тұлпарларды шабысты ғып бер!
Жомарт болсаң, Жасаған!
Айтқанымның барлығын,
Ағайынды ақаусыз,
Өнегелі өмірмен тату-тәтті,
Табысты ғып бер!
Әумин

Топқа бөлуге, материал таратуға **3 минут** уақыт беріледі

Танысуға **5 минут** уақыт беріледі.

Талқылауға **10 минут** уақыт беріледі. Талқылау барысында батаның критерийлерін жасаңыз.

1. Бата түріне назар аудару
2. Жақсылықты Құдайдан сұрау
3. Бәле-жаладан аман болуды сұрау
4. Салиқалы, көркем мінезді болуды сұрау
5. Ақылды, парасатты болуды сұрау
6. Танымал адамдарға ұқсату
7. Ұлдарды айбатты жануарларға, заттарға ұқсатып, қайратты болуын сұрау
8. Қыздарды әдемі заттарға ұқсату
9. Т.б.

Кері байланыс «Батаның қандай түрлері бар, бата бергенде қандай мәселе қозғалады?» Әр топқа 1 минут

2. Тапсырма: Бата таңдау. Топта ақылдаса отырып, тапсырмаға сәйкес бата түрін іздеп тауып, ең жақсысын таңдап алады.

1. I топқа - өмірге сәби келгенде берілетін бата
2. II топқа - Баланы бесікке салғанда, тұсауын кескенде берілетін бата
3. III топқа - Алыс жолға шыққанда берілетін бата
4. IV топқа - Келін түсіргенде берілетін бата
5. V топқа - Ас қайырғанда берілетін бата
6. VI топқа - Қоныс тойда берілетін бата
7. VII топқа - Ұлыстың ұлы күнінде берілетін бата
8. VIII топқа - Үлкендерге құрмет көрсеткенде үлкендер беретін бата.

3. Бата беру. Әр топтан бір адам таңдалған батаны жатқа айтып беруге тырысады.

Кері байланыс: Талқылау сұрақтары.

1. Барлық жерде бір бата берген дұрыс па?
2. Үлкендер бата түрін ажырата ала ма?
3. Немереңіз сапарға шықса, бата алуға әулеттің үлкеніне жібересіз бе?
4. Туыстың баласы бата сұрап келсе, бата бере аласыз ба?
5. Әртүрлі жағдайда берілетін бата түрлерін жаттағыңыз келе ме?

6. Тағы қандай дәстүрлерді немерелерімізге өсиет етіп айта аламыз?

Құрметті қатысушылар, «Даналық мектебі» жұмысына белсене қатысып, Аталар өсиетін насихаттауға үлес қосқандарыңыз үшін бәріңізге мың алғыс. Бүгінгі іс шарада естігендеріңізді әлеуметтік желілер арқылы немереңіз оқитын сыныптағы аталармен бөлісіп, осы жұмыстың жандануына үлес қосады деп сенеміз. Қош сау болыңыздар!

Сабақтың соңы

Сабақтың тақырыбы: Ертегі – танымның көзі

(интерактивті сабақ)

Сабақтың мақсаты: әжелер мектебі арқылы ертегінің танымдық-тәрбиелік әлеуетін жан-жақты ашып, отбасында ертегіні тәрбие құралы ретінде қолдана білуге ықпал ету.

Міндеттері:

- әжелердің тәрбиедегі орнын айқындау;
- ертегі туралы білімдерімен, ой-пікірлерімен бөлісу;
- ертегінің тәрбие құралы ретіндегі маңызын ашу;
- ертегіні оқушыға керек дағдыларды нақтылау;
- құнын жоғалтпаған ертегілер мен бүгінгі күн ертегілерінің айырмашылығы, мәнін ашу.

Көрнекілігі: экранда ертегінің тәрбиелік мәні туралы пікірлері мен ертегі кейіпкерлері жайында бейнетаспалар жүріп тұруы қажет.

Айгерім Қалаубаеваның орындауында «Ертегілер» әні (авторы: Е.Елгезеков) орындалып тұрады

<https://www.youtube.com/watch?v=AI56IXocxb4>

Жоспары:

Воркшоп: «Сіздің әжеңіз...»

Сұрақтар:

1. Ертегі туралы не білеміз?
2. Ертегі не береді?
3. Ертегі баланы дамыту құралы ретінде...
4. Ертегілерді не үшін оқу керек және қалай оқу керек, оқитын адамға қандай дағдылар керек?
5. Құндылығын жоғалтпаған ертегілер
6. Заманауи ертегілер жөнінде айтарымыз бар ма?

Қорытынды: «Даналық ағашы»

Сабақтың барысы:

Модератор: Қайырлы күн, құрметті аналар, ардақты әжелер! Әже деген аяулы атаудың өзін тосырқап қалғандаймыз. Дегенмен, бұл әлеуметтік мәртебе екендігін ұмытпағанымыз абзал. Небір қиын жағдайларда ұрпағын аман сақтап, өсіру мен жетілдірудің жолдарын жан-жақты білетін даналар қазақ әжелері еді. Олай болса, әжелер қауымын «Даналық мектебі» аясында көргенімізге қуаныштымыз.

Воркшоп:

Сіздерге ортақ бір сұрақ: Сіздің әжеңіз қандай естілігімен қымбат немесе қандай естелік

әжеңізді еске түсіреді?

(Қатысушылар өз әжелері туралы бір сөйлеммен жауап беруі тиіс)

- Менде әжемнен қалған күміс білезік бар.
- Біздің үйде әжеміз сырған сырмақ бар.
- Әжеміздің суреті маған ыстық... дегендей жауаптар беріледі.

Модератор: Бүгін Сіздермен «**Ертегі – танымның көзі**» атты тақырыпты бірлесе отырып ашсақ деген ұсыныс бар.

1. Ертегі туралы не білеміз?

Ертегі деген атаудың өзі «ертедегі», «ертеде ерте күндегі» деген сөзден туған. Содан ертегі айтушыны «ертекші» дейді.

Аталарымыз бен әжелеріміз немерелеріне ертегілерін былай деп бастайтын: «Ерте-ерте ертеде, ешкі жүні бөртеде, қырғауыл жүні қызыл екен, құйрық жүні ұзын екен» деп көпке таныс өлеңдете бастау немесе «Ертеде, ерте ертеде, бәлкім одан да ерте ме, бір бай бопты», «Ертеде кемпір мен шал болыпты» - деген сияқты тіркеспен басталғаны қалыптасқан үрдіс еді. Бұл ертегінің алдында үнемі айтылып отыратын дағдылы сөздер ертегінің жолын ашады, бағытын аңғартады. Ертегінің басталуы мен баяндалуында өзге сөзден бөлек, өзіне тән айшықты өрнектері бар. Мұндағы мақсат: балалар соны аңғарсын да тыңдар ертегісінің ерекшелігіне бейімделе берсін деп психологиялық ахуал туғызғаны.

Ертегіні жұрт қолы боста, қыстың ұзақ кештерінде айтқыш, тыңдағыш болады. Бірақ бұған қарап «ертегі» еріккеннің ермегі деп ойламау керек. Ертегі де фольклордың ішіндегі қоғамдық тәрбиелік маңызы зор – халық шығармашылығының жемісі.

Алғашқы жүз жылда Қазақстанға Ресейден келген адамдардың кейбірі қазақ жұртының [тұрмыс-салты](#), [әдет-ғұрпы](#) туралы деректер жинап, солардың қатарында фольклор жайында жалпылама мәліметтер жариялап жүрді. Ертегілердің көбірек жиналып, жарық көрген тұсы – XIX ғасырдың 2-жартысы. Бұл кезеңде қазақ ертегілерін ғылыми мақсатта жариялаған жинақтар да болды. Әсіресе В.В. Радлов, И.Н. Березин, Ы.Алтынсарин, Г.Н. Потанин, А.В. Васильев, А.Е. Алекторов, Ә.Диваев жинақтарында ертегілердің көптеген мәтіндері жарық көріп, олар туралы азды-көпті ғылыми пікірлер айтылды.

2. Ертегі не береді?

Топқа бөлу. Қазір топқа бөлінсек. Қатарынан 1, 2, 3, 4-ке дейін санайық.

Сан реті бойынша төрт топқа бөлініп, орналасады. Топтарына тақырып иемденеді.

1-топ: қиял-ғажайып ертегі

2-топ: хайуанаттар жайлы ертегілер

3-топ: тұрмыс-салт ертегісі

4-топ: заманауи ертегі

Аталған тақырып бойынша өз білетіндерін жүйелеп, ақылдаса отырып, біреуі баяндайды.

1-тапсырма: Бұл топтық жұмыста қатысушылардың ертегі туралы қаншалықты білімі бар екендіктерін, өз пайымдаулары мен тұжырымдарын жеткізеді. (15 минут)

Мысалы: қиял-ғажайып ертегі адамзатқа не береді, бала тәрбиесіне қаншалықты ықпалды. Сіз осы ертегілерді қалай заманауиландыра аласыз, қалай үлес қосар едіңіз? – деген сұрақтар төңірегінде ой өрбітеді.

Модератор: Қазір бәріміз көңіл көтеру үшін ән салайықшы! Балаларға қандай

қуаныш сыйлайтынымызды сезінейік!

Ән орындау: Қатысушылар «Әжем айтқан ертегі» әнін караокемен жаппай орындау (4 мин)

https://www.youtube.com/watch?v=5B_UnG0JYUk

Ерте, ерте, ертеде деп басталды кешегі,
Түн ұйқыға кетерде әжем айтқан ертегі,
Ұйып тыңдап жатыр ем, қызық ертегі екен деп,
Көзім ілініп кетіпті әжеме мен еркелеп.

Қайырмасы:

Мені әжем айтқан ертегі,
Биіктерге ертеді,
Бақытты жан етеді.
Сол ертектің жалғасын анық көрдім түсімде,
Түсті көріп болғасын, қайран қалдым күшіме,
Ғажап әнге шертеді, ұнап бала көңілге,
Әжем айтқан ертегі қайрат берді өмірге,

Қайырмасы:

Мені әжем айтқан ертегі,
Биіктерге ертеді,
Бақытты жан етеді.

2-тапсырма: топтарға төмендегі төрт сұрақ таратылады 5 минут ойланып, 5 минут баяндайды. (25 минут)

- Ертегі баланы дамыту құралы ретінде...
  - Ертегілерді не үшін оқу керек және қалай оқу керек, оқитын адамға қандай дағдылар керек?
  - Құндылығын жоғалтпаған ертегілер
  - Заманауи ертегілер жөнінде айтарымыз бар ма?
- Қатысушылар өз ойларын ортаға салады,

Қорытынды.

Модератор: құрметті бүгінгі сабаққа қатысушылар, Сіздердің пікірлеріңіз аса құнды. Қойын дәптерімізге өзімізге мынадай сұрақтар жазып алайықшы:

- Мен әдістемелік қоржынымда неше ертегі бар?
- Ертегіні қызықтыра баяндай аламын ба?
- Суретті, қызықты ертегі кітаптар сатып алатын мүмкіндік бар ма?
- Егер, өз ойымнан ертегі жазсам...

Тағы қандай тапсырмалы сұрақтар жазар едіңіздер?

«Даналық ағашы» арқылы қорытындау.

Сабақты қорытындылаудың екі түрі бар: екеуінің бірін таңдай аласыз.

1-нұсқа: қатысушылар ішінен бір жүргізуші сайланады. Жүргізушінің қолында қорап немесе сандықша болуы керек. Қатысушылар тақырып бойынша ашық сұрақтар құрастырып, жүргізушіге береді. Сұрақтар құрастырылып біткен соң, қатысушылар кезектесіп сандықшадан кез келген сұрақты алып, дауыстап оқиды, толық жауап беруге тырысады. Қойылған сұрақпен берілген жауап бағаланады.

2-нұсқа: тақтада ілулі тұрған даналық ағашына қатысушылар бүгінгі сабақтан не түйгенін, тілекпен жазып іледі.

Модератор: Ардақты аналар, аяулы әжелер!

Бүгінгі сабағымызды қорытындылай келе, төмендегіше түйіндейік: Ертегі жанры –

халық прозасының дамыған, көркемделген түрі, яғни фольклорлық көркем проза. Бала кезде үш жастан он екі жасқа дейінгі аралықта әр адам өзінің рухани дамуына қажетті нәрсенің бәрін де ертегіден алады. Отбасында әжелер арқылы ұлттық құндылықтарымыз насихаттала беруі керек.

Халқымыздың даңқты батыры, қырғын соғыстан қорықпаған, қызыл империяның саяси идеологиясынан қорықпай аты-жөнін өзгертпеген – Бауыржан Момышұлы: өз қорқынышын былай жеткізген екен: «*Біріншіден, бесік жырын айтатын келіндердің азайып бара жатқанынан қорқамын, екіншіден, немерелеріне ертегі айтып бере алмайтын әжелердің көбейіп бара жатқанынан қорқамын, үшіншіден, дәстүрді сыйламайтын балалардың өсіп келе жатқанынан қорқамын. Өйткені бесік жырын естіп, ертегі тыңдап, дәстүрді бойына сіңіріп өспеген баланың көкірек көзі көр бола ма деп қорқамын...*»

Жаһандану жағдайында ұрпақ тәрбиесінде қаперде жүрер ескертулер мен қорқыныштар жоқ деп айта алмаймыз. Олай болса, осы мәселелерді отбасы тәрбиесінде ескеріп, өз әжелік мәртебемізге сай болайық дегім келеді.

Сабақтың тақырыбы: Ырым-тыйым – әдептілік негізі (дөңгелек үстел)

*Атаңды-анаңды құрметте,
Кісіні өлтірме,
Ұры болма,
Ыржақай болма,
Жалған куәлік берме,
Өзге кісіні күндеме,
Өз бауырың – адамды сүй,
Бойкүйез болма,
Күншіл болма,
Өкпешіл болма,
Еріншек болма,
Қызғаншақ болма,
Мешкей болма,
Көңілшек болма,
Арызқой болма.*

(Кодекс куманикус)

Сабақтың мақсаты: халқымыздағы әдептілікке бастау болған ырымдар мен тыйымдардың мәнін ашып, әжелерге берілетін білім арқылы жас ұрпақтың ұлттық мәдениетін қалыптастыруға бағыттау

Міндеттері:

- әдептілік туралы тұжырымдар жасау;
- ырымдар және оның маңызы туралы түсіндіру;
- тыйымның ұлттық тәрбиедегі орнын ашып, мәнін айқындау;
- қазақ халқының ырым-тыйымдарына мұсылмандық әдеп қағидаларының ықпалын нақтылау.

Көрнекілігі: экранда әдептілік, ырымдар мен тыйымдар туралы қанатты сөздер, мақал-мәтелдер ретімен шығып тұрады.

<https://www.youtube.com/watch?v=cHU7x2XaEQ0>

Қатысушылар жиналғанша осы бейнетаспаны қойып қоюға болады.

Сұрақтар:

Әдептілік дегеніміз не?

Ырым әдепке негіз бола ала ма?

Тыйымдар не үшін қажет?

Халқымыздың мұсылмандық қағидаларының маңызы неде?

Дөңгелек үстелдің барысы:

Модератор: Қайырлы күн, асыл аналар, ардақты әжелер!

Әже деген түсінгенге – әлеуметтік мәртебе. Бұл адамның өмірлік тәжірибе жинап, ақыл-парасатының кемелденген шағы. Сондықтан осындай асыл жандар мектепке жиналып, баламыздың баласы – немерелеріміздің тәрбиесіне атсалысуға мүмкіндік берген тағдырға рақмет айта отырып, ортақ тақырыпта әңгімелесіп, ғибрат алу – біздің мүмкіндігімізді арттыруға тиіс.

Біз қазақ халқы сан ғасырлық тарихымыз, ұлан-ғайыр даламыз, өз мәдениетіміз бар ұлтпыз. Ендігі әңгіме өз ұлтымыздың ділі туралы, оның ішінде әдептілігіне негіз болар ырым-тыйымдарымыз туралы болмақ. Барымызды бағалайық.

Бірінші сұрақ : Әдептілік дегеніміз не?

Бұл сұрақтың аясында мектебіміздің белсенді аналарының бірі, ... сынып оқушысы, ... әжесі ..... апай өз ойын бөліседі.

Бірінші әже:

Ертеде сұлулықпен ұсқынсыздық теңіз жағасында кездесіп қалыпты. Екеуі көлге түсіп шомылайық деп келіседі. Шомылып жүргенде ұсқынсыздық судан ертерек шығады да сұлулықтың киімін киіп алып кетіп қалады. Суда қалған сұлулыққа амалсыздан ұсқынсыздықтың киімін киюге тура келеді. Содан бері жұрт сұлулық пен ұсқынсыздықты шатыстыратын болыпты. Сондықтан да сұлулықты сыртына қарап емес, ішіне қарап тану керек.

Әрине, адамда сырты мен іші, сөзі мен ісі үйлескен сұлулық болғанға не жетсін?! Көбінесе, жан сұлулығы адамның сөзі мен іс-әрекетінен көрінеді. Қазақ оны әдеп-ибасы бар, тәрбиелі, мәдениетті жан деп баға береді.

Әдетте, «этика, этикет» деген сөздерді естіп жүргенмен, дәл қандай мағынаға жауап беретіндігіне мән бере бермейміз. Болмаса, тар түсінік тұрғысынан қарап, қазақ дүниетанымынан тыс нәрсе деп қабылдауға да даярмыз.

“Этикет” – француз сөзі, екі мағынаға ие:

- заттың немесе киімнің анықтамалық жапсырма қағазы;
- салтанатты ишаралар.

Ал, “этика” – мораль туралы ілім деген мағынаны береді екен. “Мораль” сөзі латын тілінен аударғанда, “адамгершілік” деген ұғымды білдіреді.

Осы сөздер қазақтың “әдеп” сөзімен үйлесім табады. Қазақтың “әдеп” сөзінің аясында да терең мән жатыр. Әдеп дегеніміз – өнегелі тәрбие, қалыптасқан мәдениет. Ал әр сөзі мен ісі әдептен өрілсе – ол әдептілік.

Бір жұрттың үлкен бір оқымысты кісісі екінші бір елдің байымен сөйлесіп тұрғанда, қасынан бір жарлы кісі өтіп бара жатып, оқымыстыға иіліп сәлем береді. Оған қарсы әлгі оқымысты да онан да төменірек басын иіп, қайтара сәлем береді. Сонда қасындағы бай тұрып:

- Тақсыр, осынша біліміңіз бар ғалымсыз, сүйте тұра осындай бір бейшараға соншама бас иіп, неге сәлем бердіңіз? – деп сұрапты. Сонда ғалым кісі тұрып:

- Ешбір ғылым-білім үйренбеген кісі сонша иіліп, әдептілігін көрсеткенде, менің оған әдепсіз болып көрінгенім лайықсыз болған болар еді, - деген емеспе?!

Демек, әдеп – сыртқы көрініс қана емес, ішкі мәдениет. Бұл әр елде, әр ұлтта

өзіндік ерекшеліктерімен көрініс табады.

Модератор: Әр ұлттың өзіндік ерекшелігі бар деп, жақсы айттыңыз.

Біздің екінші сұрағымыз: Ырым әдепке негіз бола ала ма?

Бұл сұраққа жауапты бізге мектебіміздің белсенді әжелерінің бірі, ... апайдайындап келгенеді.

Екінші әже:

Қазақ баланы педагогика-психология деген ғылым жоқ заманда **«ұят болады», «жаман болады», «обал болады»** деп, қарапайым қағидалармен тәрбиелеген.

«Ұят болады» деп әдепке үйретсе, «жаман болады» деп жақсы нәрсеге ырымдап, «обал болады» деп тыйым жасап отырған. **Әдептің негізі жақсы болмаққа ниеттене бет бұрып, жамандықтан, ерсі әрекеттен тыйылудан тұрады.**

Ырым (ғұрып) – халқымыздың бізге мирас болған ғұрпы. Ырымның жолдары мен түрлері өте көп. Мысалы халқымыз шешен болсын деп, дуалы ауызды адамға баласының аузына түкірту, отаншыл болсын деп туған жерге аунату, ержүрек болсын деп батырдың сарқытын жегізу немесе оның атын қою сияқты ырымдар бар. Мысалы, Шыңғыс баласы Шоқанға ырымдап Сегіз серінің (Мұхамедқанапия) атын қойған.

Қазақта әлі күнге көп кездесетін Абай, Абылай, Бауыржан, Сәкен, Қасым сияқты есімдерін кезір де ата-аналары өз балаларына ырымдап қойып жүр.

Қандай да бір той-жиын, келін түсіруде балаларды осындай қуанышқа жетсін деп ырымдап, тойдан сарқыт: нан, бауырсақ, кәмпит алып, баласына немесе келініне апарып береді. Ырым, Ырымкүл деген ұл, қыз аттары да осы ғұрыппен қойылған. Халықта жасы 100-ге жеткен адамның киімін, ұстаған затын осындай жас берсін – «теберік» деп үлестіріп, бөліп алу.

Ер бала күтетіндігін білдіріп, қыздардың атын Ұлжан, Ұлбала, Ұлбосын деген есімдермен ырымдаған. Сол сияқты баласы тұрмай жүрген адамдар баласына Күшік, Итбай, Итемген, Көтiбар, Көтен, Малай, Жаманбала, Жаманкүл дегендей қолайсыз ат қойса, өмірлі болады деп ырымдаған. Себебі, бір жағынан адамның есімі таңғалардай әдемі, әсерлі болса, есімге де көз тиеді деп сақтанған.

Жалпы айтқанда, ырым – халықтың сенімі мен ақ ниетінен, шын көңілінен туған ұлттық ерекшелігіміз, діліміз (менталитетіміз).

Мына ырымдарды тыңдайықшы:

Бала бас ұстамайды. Піскен баста үлкен адамдарға күш-қуат берердей аса күшті құнар болғандықтан да болар, бас – үлкен, сыйлы адамның сыбағасы. Күші қайтқан үлкен адам ғана мұндай асқа зәру. Халқымыз баланың бас ұстауына қарсы болуының бір мәні осында. Егер, бала бас ұстаса, әкесі өліп қалады деп тыйым салған.

Ми жемейді, мидай былжыр, бос белбеу, ынжық болып өседі деп ойлаған. **Омыртқаның жұлынын жесе** – суға кетіп қалады деген ырым бар.

Нанның қиқымын жесе – бай боласың дейді. Нанды оң қолмен жемегенді, екі саусақпен ыңғайсыз ұстағанды – кесірге ұшырайды деген.

Үйге кіріп келе жатқан **бала есік алдына құлап қалса**, “үйге береке, ырыс, байлық келеді” деп қуанып, оны төрге апарып үш рет аунатқан.

Қыздың басына **ақ, қара орамал салмайды.** Ақ – әйелдер тағар жаулықтың, қара – қайғының белгісі.

Жас балаға бұғана ұстатпайды. Онда бойы өспей қалады деп жорыған. **Қызға жілік ұстатпайды.** Ұстатса, күйеуге шықпай отырып қалады дейді.

Сәби **көзін ашып ұйықтаса** – **жары сұлу болады.** Сәби шалқасынан **алаңсыз ұйықтаса** – **елге белгілі азамат** болып өседі. Бүк түсіп ұйықтаса – уайымшыл, жігерсіз болып шығады. Етпетінен жатып ұйықтаса – ойшыл болады. Егер **аяқ-қолын еркін созып ұйықтаса** – **болашақ батыр, кемеңгерліктің белгісі.**

Қыз балаға *шашы өссін* деп желке жегізеді. Балаға айналып ауылдан шықпайсың деп, айналшық жегізбеген. Балаға асықтың етін мүжітпеген. «Алты жыл аш болсаң да асық етін мүжіме» деген бар. Шеміршек жесе, нағашысы өледі деп жегізбеген. Ұрысқақ боласың деп балаға көмекей жегізбейді. Тілдің ұшын жесе, сүйреңдеп сөйлегіш болады деп ырымдаған. *Таңдай жесе, шешен болады* дейді. Қызға жеңілтек болады деп, құйымшақ жегізбейді.

Батырдың, ақынның, шебердің, палуанның сарқытын жегізсе немесе олар *сәбидің аузына түкірсе* – олардың *өнері мен қасиеті балаға жұғысты* болады деген ырым бар.

Үлкен кісілер қонақтан шықса, сол үйден дәм алып, «сарқыт» деп келініне береді. Әйтпесе, бала емізіп отырған жас әйелдің дәметіп, омырауы ісіп кетеді.

Сәбидің қырқынан шыққанда қарын шашын алмаса – қарғысы қатты болады. Сәбиге көз тимес үшін, күйе жағып қояды. Есіктің тұтқасын жуған сумен көз тиген баланың бетін, екі алақанын, табанын жуса, тәуір болып кетеді.

Таңертеңгі асты тастамайды, кешкі асты бақпайды. Оң көзің тартса қуанасың, сол көзің тартса ренжисің. Не жақсылық, не қолынан іс келмейтін адам іс тындырса, ырым етіп жерден шөп алып сындырады.

Бөбек қолын шапалақтаса, қуанышты хабар келеді деп жорыған. Жолаушыға “қайда барасың” демейді, “*жол болсын*” дейді. Қазақ басымыз көбеймей қалады деп, үйдегі адамды санамайды. Садақаға киім берсе, түймесін қиып алып қалады.

Залдан сұрақ:

Халқымызда «қазақ ырым етеді, ырымы қырын кетеді» деген мақал бар. Демек ырым ету өзін-өзі ақтамайтын тек ниет болып қана қалғаны ма?

2-әженің жауабы:

Дұрыс сұрақ қойдыңыз. Ырым ету – армандау, ниеттену. Ниеттен мақсат, мақсаттан міндеттер туындауы керек. Міндеттерді орындау арқылы адам негізгі мақсатына жетпей ме?! Ырым қырын кетпес үшін, «ой мен сөздің және істің бірлігі» керек, сонда қырын кетпейді.

Залдан сұрақ:

Қазіргі жаһандану заманында соны жаңғыртудың қажет бар ма? Әркім өз өміріне ие, өз тағдырына қожа емес пе?

2-әженің жауабы:

Иә, қазір ғылым мен техника қарыштап дамыған ғасыр. Алайда, бір ғана психология ғылымын алайықшы. Оның да адамның тұлғалық дамуы мен қарым-қатынас мәдениетінде, мақсатқа жету мәселесі бойынша қанша тыйымдары мен ырымдары бар.

Абай: адам өзін өресі төмендермен салыстырып жақсы бола ма? – демей ме?! Демек, жақсы болғымыз келсе, жақсыға жанасуымыз, жаманнан алыстап аласуымыз керекқой.

Модератор: Апай, Сізге көп рақмет! Біздің үшінші сұрағымыз: **Біздің өмірімізге тыйымдар не үшін қажет?** Бұл жөнінде ...-сынып оқушысы, ... әжесі ..... апамыз айтып беруге дайындалып келіпті.

Үшінші әже:

Қазақтың ырымдарымен тыйым сөздері әрқашан әдепке өзек бола алады. Бұрын тек «жаман болады» деп түсіндірілген тыйымдардың бұл күнде байыбына барып, педагогикалық тұрғыдан мағынасының ашылуы бала тәрбиесіндегі ата-аналарға да үлкен көмек болмақ. Шындығында, бұрын әжелеріміз мен аналарымыз «олай істеме, жаман болады» дейтін, несі жаман, неге жаман болады деген ашып, тарқатып айтып бере бермейтін.

Қазір мәдениеттің не екенін білмейтін білімсіз адам жоқ. Қарапайым қисынға салып қарасаңыз да, этнопсихология, этнопедагогика тұрғысынан қарасаңыз да адамның өміріне кедергі келтіретіндей қиын нәрсе емес, керісінше өмірді жеңілдетуге арналған ұлттық тәжірибенің нәтижесі сияқты.

Тындайықшы:

ТЫЙЫМДАР

Танысын, танымасын үлкен кісіге сәлем бермей өтпейді. Себебі, өз жүрген ортаңның, ауылыңның адамы сені танымағанмен, ата-ананды, ұстаздарыңды таниды. Сондықтан, олардың берген тәрбиесінен алған үлгіңді көрсетіп жүруің керек.

Келе жатқан адам отырған адамға сәлем беруі тиіс. Келе жатқан адам өз қажеті үшін қашанда біреуден көмек сұрауға бейім тұрады. Сондықтан, өзі өтіп бара жатқан жердегі адамдармен әуелі амандасып, сонан соң жөн сұраса дұрыс-ақ.

Жақсы көретін, сыйласқан адамдарға алыс-жақын тұрғанына қарамай әдейі барып сәлемдеседі. Ата-анаңа, ұстазыңа, өте жақсы көріп сыйлайтын адамдарға, сені танитын сыйлы кісілерге барып сәлемдесіп, жағдайын біліп, азын-аулақ сый-сияпат апарып тұру – ата-бабадан қалған жол. Бармасаң-келмесең, жат боласың. Туыстықты, көңіл жақындығын жиі араласып білдіру керек.

Адамдар өтетін жерге, керуен жолына тұруға болмайды. Себебі, үздіксіз жүруге арналған жерде тұрып, шаруа жасау дұрыс емес. Үлкен жолдың да өзіндік қасиеті бар. Сан тілектің, арманның, түрлі жоспарлардың тоғысқан, арнаға түскен жері. Сондықтан жол бойында жаман сөз сөйлеуге, жағымсыз іс-әрекет жасауға болмайды. Өтіп бара жатқан адамдарға, керуеншілерге кедергі жасау дұрыс емес.

Орынсыз жерде күлмейді. Күлкінің де өзіндік реті бар. Көпшілік жерде екеуара сыбырласып, күлу әбестік, мәдениетсіздік болып саналады. Біреудің қайғысы, бақытсыздығы, сәтсіздігі туралы айтылып жатқанда күлу де әдепсіз адамның қылығы.

Көпшілікке қарап түшкірмейді, есінемейді, кекірмейді. Көп ортасында өзін әдепті ұстайтын адам өзінің ерсі қылық жасамауын қадағалап жүреді. Көлікте, жиналыстарда, сабақта түшкіргісі келгенде, мұрнын уқалап жіберсе, түшкіру басылады. Еріксіз есінейтіндей жағдай болса, ауызды оң қолдың алақанымен немесе сол қолдың сыртқы жағымен жауып есінеу керек. Көп ортасында кекіру әдепке жат. Ол денсаулықтың кемшілігі, емделуді керек етеді. Кекіргенде ауыздан сасық иіс шығуы мүмкін. Сондықтан адам өзінің әр әрекетін есепке алған жөн.

Өзінен жасы үлкен адамдардың атын атамайды. Қазақ баласы ата-анасынан бастап, өзінен бір жас үлкен аға-апаларына дейін өзіндік атауымен атаған. Бұл үй ішіндегі сыйластықтың белгісі. Тіпті көрші-көлем, таныстардың да үлкендеріне “аға”, “апа”, “ата”, “әже”, “тәте”, “ағай”, “апай” деп атап жатса, жарасымды емес пе?! Үлкен кісілердің өздері бірін-бірі “Асеке”, “Мәке”, “Нараға”, “Есаға” деп жатады.

Сыйлаған затын қайтып алмайды. Мұсылман баласы бір-біріне мерекелерде сый беріп тұрғанды дұрыс көрген. Сый – есептен тыс берілетін нәрсе. Оны уақытша беріп, қайтарып алса, сыйлыққа жатпайды. Берген адам сыйлығымның орнына бірдеңе қайтуы мүмкін деп емес, шын жүректен ұсынғаны жөн.

Біреудің затына, малына, дүние-мүлкіне сұқтанбайды. Біреудің мал-мүлкін есептеп, сұқтану, дүниесін түгендеп, затына қызығу – ұят. Оны қазақ “көрсеқызарлық”, “қызғаншақтық” дейді. Ал ерекшелігін айтып, мақтап-мадақтау дұрыс.

Біреудің төсегіне отырмайды. Біреудің төсегіне отыру, әсіресе жас жұбайлардың, жас баланың төсегіне отыру өте әбестік саналған. Үй ішінде отыратын басқа орын болмаған жағдайда, үй иесі ұсынып тұрса, сақтық жасап, әдеппен шетіне отырған дұрыс.

Көп ішінде тәртіп бұзғанға айып салынады. Көп ішінде жүргенде бір адамға бағынған дұрыс. Себебі, мақсатқа жету үшін тәртіп болғаны, оны ешкімнің бұзбағаны керек. Ал, тәртіп бұзған, басқалардың мазасын алған адам, ескерту алып немесе жазалануы

шарт.

Көп ішінде қатты күлмейді, дауыстап сөйлемейді. Көп ішінде дауыстап сөйлеу - басшылардың, үлкен кісілердің ісі. Ал, басқаларға тыңдаған орынды. Транспортта қатты күліп, жұрт назарын аудару, дауыстап әңгіме айту – әдепке жат. Мәдениетті адам мұндай қылықтан алыс жүреді.

Жұрт жұмысқа жұмылып жатқанда, кекірейіп тұрмайды. Жұрт жаппай жұмыс істеп жатқан жерде ештеңеге араласпай тұру – азаматтыққа да, адамдыққа да сын. “Көппен көрген - ұлы той” деген сөз бар халықта. Көпшіліктің ісіне аз да болса үлес қосу – кішіпейілділіктің, адамдықтың көрінісі. Ертеде азаматтар ауыр жұмысқа жұмылса, қыздар, жас балалар сусын тасып, жеңіл-желпі жұмыстарға көмектескен.

Жасы үлкен адамның алдын кесіп өтпейді. Бұл тыйымның мынадай екі себебі бар. Біріншіден, үлкеннің алдын кесіп өту инабаттылыққа жатпайтыны белгілі. Сыйлап жол беру үлкен кісіге көрсетілген құрметтің белгісі. Сондықтан жастарды үлкендерді сыйлай білуге тәрбиелеу мақсатында айтылса, екінші жағынан үлкеннің алдын кесіп өткенде, үлкеннің наразылығынан ол адамның жолы болмай қалуы мүмкін деп қауіптенген. Себебі, жаңа іс бастағанда, сапарға шыққанда, т.б. кезде үлкендердің батасын алуды басты нәрсе санаған.

Жасы үлкен кісілерге, танымайтын адамдарға “сен” демейді. Үлкен адамдарға, ата-анаға «Сіз» деп сөйлеу дұрыс. Танымайтын адамдарға “Сіз” деп сөйлеу, бір жағынан сыйластық болса, екінші жағынан жақын тарта сөйлеу. Басқа халықта әке-шешесіне «сен» деп сөйлеу бар, себебі жақындықтың белгісі дейді. Қазақ халқы үшін бұл әдепке жат болып саналады. Егер “сен” деп сөйлер болса, қарсы сөз айтуға да тез барады.

Жасы үлкен адамдар отырған жерде жастар қисаймайды, жатпайды. Бұл бір жағынан мәдениеттілік, әдеп болса, екінші жағынан үлкендерге құрмет болып танылады. Үлкендердің сенетін жас өркендері қисайып жатса, ырымға да жаман деген түсінік те болуы мүмкін.

Көпшілік отырған жерде көз қысу, саусақ шығару, ерсі қимылдар жасау ұят. Көппен отырған жерде әзілді де орынды айтып, іс-әрекетке де есеп беру қажет. Басқалардан сыр бөліп, көз қысу, ымдасу басқаларды ыңғайсыз жағдайда қалдыруы мүмкін. Саусақ шығарып, жұдырық түйю – әдепсіздердің ісі.

Көпшілік ортасында көсіліп аяғын созбайды, талтаймайды. Көп ортасында аузыңды тыю ғана емес, әрекет-қимылыңа да абай болған жөн. Мейлі қыз, мейлі ұл болсын, аяқты жиып отырған дұрыс.

Адаммен теріс қарап сөйлеспейді. Адаммен сөйлескенде бетіне қарап, айтқан жөн. Тыңдаушы үшін де сондай талап қойылады. Ал, мұсылманның қыз балалары ер адамның көзінен көзін айырмай, тура, тіке қарауы ерсі болып саналады. Қыз бала өзіне тән әдептілікпен ер адамның алдында өзін ұстай білгені жарасады.

Ата-анаға қарсы сөз айтпайды. Ата-ананы сыйлау – мұсылман баласының басты парызы. «Жұмақ ата-анаңның аяғының астында» дейтін қазақ бабамыз, әке-шешеге қарсы сөз айтып, дауыс көтермек түгілі, «туһ» деп кейістік білдірген дұрыс емес деп түсіндіреді.

Бүйірін таянбайды. Басына қайғы түскен, жақыны өлген адам әлі құрып, аш бүйірін таянып жылаған. Сол сияқты жаман әдетке үйір болу, сәтсіздіктің нышаны деп түсіндіріліп, сақтандырып, тыйым салып отырған.

Сәбиді жаман іс жасауға, өтірік айтуға үйретпейді. Баланы жас кезінде тілін, іс-әрекетін қызық көріп, біреуді ұрғызып, тепкізіп, боктық айтқызып, дұрыс емес нәрселерге үйретудің ақыры сол сәбидің болашағына балта шапқанмен бірдей. Еркелікпен істеп үйренген әдетінің арқасында, еш жерге сыйымсыз болып, өтірікші, ызақор, басбұзар атануы әбден мүмкін. Сондықтан сәби кезінен-ақ жақсылыққа үйреткен жақсы.

Үй ішінде түреген тұрмайды. Үйге кірген адамның суыт болмаса, отырып тізе бүккені дұрыс. Тік тұрып, тік кету теріс пиғылды адамның ісі.

Су алатын жерге шомылмайды. Су алатын жер – көпшілікке ортақ. Сондықтан оны ластап, шомылып, басқаларға зиянын тигізбейтіндей ету керек. «Судың да сұрауы бар»

дейді халық. Көпшілік үшін аса қажетті нәрсені бүлдірудің де киесінен қорқу керек.

Кемтар адамның алдында дене мүшесінің кемдігі туралы әңгіме айтпайды. Әрине, кемтар адамның алдында мұндай әңгіме айту әбестік. Ешкім өзінің кемтар болуын қаламайды. Бетке айтқанның жөні осы екен деп, біреудің жүрегіне қаяу салу – өте ауыр нәрсе. Өзіңнің де аяқ астынан сондай жағдайға түсіп қалуың мүмкін екенін естен шығармау керек.

Білетін адамдардың қуанышты, қайғылы істеріне үнсіз қалуға болмайды. Адамның басында үнемі қуаныш тұра бермейді. Өмірде қиындыққа кездескен жағдайда қасындағы жақындары, дос-жаран, таныс-туыстары қасына барып, көңілін білдіреді. Қазақта “қуанышты бөліссең – көбейеді, қайғыны бөліссең – азаяды” деген сөз бар.

Елшіні өлтірмейді. Халқымызда “елдестіремек – елшіден, жауластырмақ – жаушыдан” деген қағида бар. Елші екі жақтың татулық мәселесіне себепші болып барады. Ал, оған қол көтеру екі жақты жауластырып жіберуі сөзсіз. Сондықтан да балалар топтарының арасында ұрыс-керіс болып қалған жағдайда, тәртібі дұрыс, өзін ұстай білетін, сөзге шебер баланы елшілікке жіберіп, екі жақты достастыру жағдайына дәнекер жасауға болады. Екі жақтың қоятын талабын бірінен біріне жеткізіп, татуластыру мақсатына қызмет ететін елші – ең сенімді адам.

Аққуды атпайды. Аққу құс – өте сұлу, суға көрік беруші құс. Сондай-ақ, жұптасып жүргендігімен де сәнді. Жұбының бұзылмауын сақтайтындығымен де оны “махаббат символы” деп атаған. Оның үлгідеген қауырсынына, ем-домға, басқа да қасиеттеріне қызығып атып алушылар шынымен де табиғаттың қолымен жазаланып, түрлі жағдайға душар болған. Сондықтан аққуды “киелі құс” деп халқымыз құрметтейді, атпайды. Егер, байқаусызда атып алған жағдайда, қан шығарып, құдайы беріп сақтанған.

Даулы мәселеде ұрыс, төбелеске бармайды, биге, ақсақалдарға жүгінеді. Ел, ру мейлі топ болсын басшысыз болмайды. Екі адам немесе топ арасында, ауыл арасында болып қалған даулы мәселелерді шешуде үлкендерге, ақылды адамдарға, әділетті жандарға барып дауды шештірген дұрыс. Олардың әділ шешіміне тоқтаған абзал.

Осындай қарапайым халықтық қағидалардан тұратын қарым-қатынастағы төмендегі әдеп нормалары түрлерінің де мағынасын түсіну аса қиын емес...

Үнемі балаларға ақыл-кеңес айтып, үйрете бергеннен гөрі, баланы тұлға ретінде сыйлау отырып пікірін білуге де тырысу керек. Бір адамның бәрін білуі мүмкін емес.

Үйге тапсырма: Мен уатсаптағы ортақ чатқа төмендегіше тыйым сөздерді салайын, Сіздер сол тыйымдардың мәнін ашуға тырысыңыздаршы. Және отбасында соны балаларымызға, келіндеріміз бен немерелерімізге айтып отырайықшы.

Тапсырма төмендегіше:

НЕГЕ?

- ✓ Сөйлеп жатқанда сөзді бөлмейді.
- ✓ Ұйқыдағы адамды шошытып оятуға болмайды.
- ✓ Бақытсыздық жасаған адамның жанына тоқтамай, жәрдем жасамай өтуге болмайды.
- ✓ Тәкаппарлық, мақтаншақтық, байлығын айту – барып тұрған сорақылық.
- ✓ Адамдар көзінше қасынбайды, мұрын, құлағын, тісін шұқымайды.
- ✓ Жұрттың көзінше бергенін айтпайды, қарызын сұрамайды.
- ✓ Біреуге жасаған жақсылығын айтпайды, қарызын сұрамайды.
- ✓ Ұстазға, молдаға, қарт кісілерге құрмет көрсетеді.
- ✓ Ұстаздың, дін адамдарының алдында жүрмейді.
- ✓ Ақсақалға, лауазымды адамдарға, дін басыларға, ұстаздарға, ата-анаға, көпшілікке қарсы сөйлемейді.
- ✓ Жастар үлкен кісіге жол береді, орын береді.
- ✓ Жасы үлкен кісілерден жоғары отырмайды.
- ✓ Үйге жүгіріп кіріп, жүгіріп шықпайды.
- ✓ Біреуді сыртынан жамандау нағыз жаман, надан адамдардың ісі.

- ✓ *Өтірік, өсек, ғайбат айтпайды, жала жаппайды.*
- ✓ *Аманатқа қиянат жасамайды.*
- ✓ *Өсиетке қарсы тұрмайды.*
- ✓ *Құмырсқаның илеуін, қарлығаштың ұясын бұзбайды.*
- ✓ *Қабірге қарап қол шошайтпайды.*
- ✓ *Өзіне де, өзгеге де өлім тілемейді.*
- ✓ *Өзіне-өзі қол салуға болмайды.*
- ✓ *Адамның намысына тиіп, кемсітіп сөйлемейді.*
- ✓ *Алыс сапарға аттанғанда ақсақалдан бата тілеп, қарашаңырақтан дәм татады.*
- ✓ *Салт бойынша әр адам туған жеріне келгенде аунайды немесе аунатады.*
- ✓ *Мал қора ішіне, құлаған үй ішіне дәретке отырмайды.*
- ✓ *Моншаға, дәретханаға сол аяқпен кіреді, сәлемдеспейді.*
- ✓ *Дәрет үстінде адамдар амандаспайды.*
- ✓ *Ер адамдар түрегеп дәрет сындырмайды.*
- ✓ *Суға дәретке отырмайды.*
- ✓ *Малды боқтамайды, зәбірлемейді.*

Модератор: Рақмет, түсінікті тілмен баяндалған және мағынасы жан-жақты аша білген, бала тәрбиесіне маңызы жоғары дүниелер алдық деп ойлаймыз.

Енді төртінші сұрақ: Халқымыздың мұсылмандық қағидаларының маңызы неде?

Бұл сұрақты бізге сыныптағы ... деген баламыздың әжесі ..... апамыз ашып бермек.

Төртінші әже: Мұсылмандық әдеп қағидалары

Біздің ұлттық мәдениетіміздің бір көрінісі – дініміз. «Ислам тек дін ғана емес, ол – біздің мәдениетіміз» деген бірінші президентіміздің қанатты сөзі бар.

Ұлтымыз –қазақ, дініміз – Ислам болғаннан кейін, әдет-ғұрпымыз бен салт-дәстүрімізді, әдебімізді, мәдениетімізді мұсылмандықтан бөліп қарай алмаймыз. Сондықтан дін мәдениетін табиғатымызға сіңіріп, әдебін үлгі етер болсақ, тәрбиеміздің ұтымды болары, ұрпағымыздың ұлттық санасы беки түсері анық. Қарапайым қағидалардан тұратын мұсылмандық әдеп Исламның бас кітабы –Құранмен дәлелдене түседі.

- **Жаңа туған балаға ат қою**
- **Сүндетке отырғызу**
- **Түшкіру және есінеу**
- **Амандасу, сәлем беру**
- **Айт мерекесімен құттықтау**
- **Туыскандарды, достарды, көршілерді аралау**
- **Науқас адамның көңіл – күйін сұрау**
- **Қабірді зиярат ету**
- **Үйлену қағидасы**
- **Дәретке отыру әдебі**
- **Ғұсыл алу әдебі**
- **Ұйықтау әдебі**
- **Тырнақ алу әдебі**
- **Тамақ жеу әдебі**
- **Жалпы ахлақ қағидалары**
- **Сөйлеу әдебі**

Жаңа туған балаға ат қою

Ата-ананың алғашқы міндеттерінің бірі – жаңа туған балаға ат қою. Бала туғанда құрбан шалатын болса, жетінші күні ат қойылады. Ал, құрбан шалмайтын болса, алғашқы

жетінші күні дәрет алып, оң құлағына азан айтып, сол құлағына қамат айтып ат қою дұрыс.

Сүндетке отырғызу

Дініміз бойынша бала туылып жеті күннен бастап, балиғат жасы арасында сүндетке отырғызылуы керек. Сүндет болудың үкімі – сүннет. Сүндетке отырғызылғанда дінімізге қарсы болмайтын, харам емес, шарифатқа жат әдет-ғұрыптардың орындалуы ешқандай күнә емес.

Баланы сүндеттегенде бір ауыздан тәкбір айтып, **“Раббанә”** дұғаларын оқу керек. Себебі бала үшін, шипа, ем тілеулер және ата-ананы құттықтау ислам әдептерінен болып саналмақ.

Түшкіру мен есінеу

Түшкірген адам, **“Әлхамдү лилләһ”** дегенде **“Иәрхамүк Алла”** деп айту мұстахаб. Әлхамдү лилләһ деп айтпаса, **“Иәрхамүк Алла”** деп айту мәкрух болады.

Амандасу, сәлем беру

Амандасу мұсылмандар арасында сүйіспеншілікті күшейтетін және ренжисуді жойып, сенімділікті нығайтатын байланыс. Сәлем беру – **сүннет**. Сәлем алу – **уәжіп**. Сәлем беретін адам, бір кісіге болса да, сәлемді көпше түрде беруі керек. **“Әссәләмү ғаләйкум рахмәтуллаһи уә бәракәтүһ”** деп сәлем беру. Ал, сәлем алған адам да, **“Уә ғаләйкум әссәләм рахмәтуллаһи уә бәракәтүһ”** деп айтқан жөн.

Амандасудың маңыздылығы көптеген сүре аяттары мен хадистермен дәлелденеді.

Ал, мыналарға сәлем берілмейді: Намаз оқып отырғанға, Құран оқығанға, Хадис-Шәриф оқытқанға, құтпа мен азан оқығанға, фикық оқытып жатқанға, уағыз айтып отырғанға, ғылыми жұмыспен айналысып отырғанға сәлемдесу – әдепке жат. Сонымен қатар, әжетханадағыларға, ойын ойнағанға, маскүнемдерге, ұят жерлері ашық болғанға, өлең айтып жатқанға, моншадағыға т.б. сәлем берілмейді.

Айт күнімен құттықтау

Рамазан мен Құрбан айтының түнін құлшылықпен өткізу керек. Сонымен бірге таңертең таза киім киіп, мүмкін болса ғұсыл құйынып, мешітке ертерек бару қажет. Баратын кезде иіс май жағып, тәкбір, тәсбих, тәһлил және тәһмид айтуды ұмытпау қажет.

Рамазан айында намаздан бұрын құрма және сол сияқты нәрселер жеп, Мешітке бару, құрбан айтында да құрбан еті піскенге дейін еш нәрсе жемеу ислам әдебі саналады.

Мешітке барғанда және қайтқанда таныстарымен сәлемдесу керек. Тіпті қайтқанда, барған жолмен емес, басқа жолмен қайту абзал.

Жанұяны, туыс-туғандарды, көршілерді және дін бауырларын айтпен құттықтап, қабірстанды зиярат етіп құран бағыштау сауап болады.

Айттан бұрын кедейлерге садақа беріп, балаларды сыйлықпен қуантып, ренжіскендермен татуласу – шарифаттың басты міндеттерінің бірі.

Ата-ананы, ғалым адамдарды және мұғалімдердің көңіл-күйін сұрап, келесі айтқа дейін амандықпен кездесуді тілеу керек.

Туысқандарды, достарды, көршілерді аралау

Бұл тақырып адамзат тарихында өте қажетті құбылыс. Ислам дінінде мұның орны орасан зор. Бұл жайында көптеген қағидалар бар. Сондықтан төмендегідей жеке-жеке түсіндірелік:

1 – Туысқандарды зиярат етіп, жылы қарым-қатынас жасау: Қандай бір адамның ең жақын көмекшісі – туыс-туғаны. Себебі, қандай бір қауіп-қатерде де жаратқанның әмірін орындауға солар себепкер болады. Сол сияқты қуанышты күндерді де солармен бірге өткізеді. Міне осы жағымен олармен жақсы қарым-қатынаста болуды, көңіл күйін сұрауды ұмытпау керек.

2 – Достарды зиярат ету: Дос – адамды жақсылыққа жетелейтін, тура жолды көрсететін жандардың бірі болу керек. Ол, кейбіреулер тәрізді ұрлыққа, неше түрлі жаманшылыққа жетелейтін болмауы керек. Сондықтан өзім дейтіндей жолдас таңдау қажет. Мысалы, халқымызда: **«Досыңды айт, сенің кім екенінді айтайын»** деген нақыл сөз бар. Және **«Қызметінді біл, жолдасыңды біл, асыңды біл»** деп өсиет қалдырған.

Дініміз Исламда, дос-жаранды зиярат етуді, көңіл-күйін сұрауды әмір еткен. Көршілерді, достарды зиярат етіп, олардың құқықтарын, бас бостандығын қорғау қажет. Көршінің сұрағанына, мұқтаждығына көмек беріп, олардың балаларына мейірімділікпен қарау маңызды құлшылық болып саналады. Кездескен сайын сәлем беріп, оларға жылы көңілмен қарау қоғам үшін өте пайдалы.

Науқас адамның көңіл-күйін сұрау

Науқас – адам баласының қалауымен басына душар болған іс емес. Әр адамның денсаулығы қолында емес. Кез-келген күні ауырып қалуы мүмкін. Себебі, ол – Алланың ісі. Сол үшін, науқастанған адамға көрсетілетін көмек – оларды зиярат ету, көңіл-күйін сұрау. Олардың науқасынан айығуы үшін, қолдан келген көмекті көрсетіп, сабыр етіп, дұға жасауды өсиет ету керек.

Кейде мұндай құлшылық жасатамын деп қасында көп отырып, үмітсіздікке түсіретіндей әңгімеден сақтану қажет.

Қабірді зиярат ету

Қабірге барып, зиярат ету, өлімді еске түсіреді. Бұның қоғамның тәртіптілігін сақтау және жұмыс бабын реттеуге де пайдасы тиеді. Мұны қате түсініп, зиярат басына барып онда қонып, қайтыс болған ата-бабаның рухынан көмек сұрау өте үлкен күнә. Себебі, олай істеу Аллаға ортақ қосқанмен бірдей.

Қабірстанды зиярат еткенде: **“Әссәләмү ғаләйкум иә әһлил құбур”** деп сәлем беру керек. Ондағы зияраттардың үстін баспау қажет.

Үйлену қағидасы

Үйлену, жеке отбасын құру, қоғамдағы әлеуметтік жағдайға аяқ басудың алғашқы қадамы. Мемлекеттің тыныштығы, халық арасындағы берекеттіліктің басты себебі, қоғамның ең кіші бөлігі болған отбасының тату болуымен байланысты. Сондықтан, үйленуден бұрын, отбасын құратын адамның діні, мінез-құлқы, руы және әдемілігі мен байлығына мән беру керек.

Ислам шарифаты бойынша, үйленбей тұрып, белгілі шартқа сай кездесіп, танысуларына рұқсат етілген. Енді үйленудегі негізгі мәселе – неке қию. Некесіз үйлену шарифатқа жатпайды. Ол – үлкен күнә.

Түзге шығу әдебі

- Әжетханаға сол аяқпен кіру.
- Дәрет бұзғанда (отырғанда) сөйлемей.
- Тазалықты сол қолмен жасау.
- Әжетханада түкірмеу, сіңбірмеу.
- Отырып дәрет бұзу (отырып істеу).
- Құбылаға алдымен және артымен қарап отырмау.
- Сыртқа оң аяқпен шығу.
- Соңынан қолды сабындап жуу.

Ғұсыл алу әдебі

- Ғұсылханаға кіруден бұрын **“Ағузу – бисмилләны”** айту.
- Сол аяқпен кіру.
- Қажетсіз сөйлемей.
- Өлең айтпау.
- Тазалық пен ғұсылды толық орындау.
- Сыртқа оң аяқпен шығу.

Ұйықтау әдебі

- Мүмкіндігінше ұйықтаудан бұрын дәрет алу.
- Құбылаға қарап, оң жағымен жату.
- Білген дұғасын оқу.
- Кешке ертерек жатып, таңертең ерте тұру.
- Алланың берген денсаулығына, нығметіне шүкір ету.

Тырнақ алу әдебі

- Тырнақты көпшіліктің ортасында емес, оңаша жерде алу.
- Жан-жаққа шашыратпай қағаздың үстіне жинап алу.
- Тырнақты ұзын қып өсірмеу керек. Себебі, тырнақ алу – сүннет. Сондықтан, мүмкіндігінше тырнақ өсіру сияқты әрекеттерге еліктемеу шарт.

Тамақ жеу әдебі

- Дастарқанға отырудан бұрын қол жуу.
- “Бисмилләмен” бастап, “Әлхамдү лилләһ” деп аяқтау.
- Бітіргенде білетін дұғасын оқу.
- Асты аз-аздан алып, асықпай жеу.
- Тамақты оң қолмен, өз алдынан жеу.
- Асығып, апыл-ғұпыл, көп-көптен жемеу.
- Дастарқан басында тамақ жеген кезде көп сөйлемей.
- Басқаларды жиіркендіретін әрекет жасамау.
- Асты менсінбеушілік танытпау.
- Басқа біреудің тамақ жегеніне қарамау.
- Дастарқанда жиіркендіретін әдепсіз сөз сөйлемей.
- Астан кейін дастарқандағы нанның қоқымын шашпау, тастамау.
- Шайды, суды дем алмай жұта салмай, ең кем дегенде үшке бөліп ішу.

Мінез-құлық қағидалары

- Үлкендердің, ұстаздардың жанында инабатты болу.
- Қонақ күткенде, дастарқанда отырғанда сыпайы болу.
- Қандай бір жиынға барғанда сәлем беріп кіріп, ешкімді мазаламай ыңғайлы жерге отыру.
- Әлеуметтік жиындарда жағымсыз киім кимей, жаман иіс су себінбеу.
- Әркімге жылы жауап беріп, қажетсіз сөз сөйлемей.
- Басқа біреу сөйлегенде сөзін бөлмей.
- Жолдастарының жанында кішіпейіл болу.
- Сөйлегенде дауысты көтеріп, айқайламау.
- Екі кісі сөйлескенде рұқсатсыз арасына кірмей.
- Жиындарда соңынан келгендерге орын беріп, жайғастыру.
- Көпшіліктің арасында беталды есіней бермей.

Сөйлеу әдебі

- Қажетсіз көп сөз сөйлемей.
- Біреуге тілін тигізіп, ренжітпей.
- Ешкімнің сөзін бөлмей.
- Біреуді шектен тыс мадақтамау.
- Анық сөйлеу.
- Жаман, былапыт сөзге әдеттенбеу.
- Басқа біреуді мазақ етіп, ат қойып, айдар тақпау.
- Көпшіліктің ортасында басқалардың көңілін аударып, тығылып сөйлеспеу, сыбырласпау.
- Орындай алмайтын ісіне уәде етпеу.

Сөзімді қорытындылай келе, қазақтың ырым-тыйымдары негізінен мұсылмандық әдеп қағидаларына негізделген деп айтуымызға болады.

Модератор:

Құрметті дөңгелек үстелге қатысушылар, біз Сіздермен бір сағаттың шамасында осынша құнды дүниелермен танысып, маңызын ашуға тырыстық. Отбасында немерелерімізді тәрбиелеуде ұлттық тәрбиенің негізі саналатын ұлттық әдеп мәселесі,

соның ішінде ырымдар мен тыйымдарды кеңінен ашуға мүмкіндік берген бүгінгі «Даналық мектебінің» білім алушылары және спикерлерімізге рақмет айтамыз!

Ұлттық тәрбиені ұлықтай берейік! «Даналық мектебінің» жұмысы арқылы әрбір отбасындағы аналарымыз даналық деңгейінде тағылым берердей болсын!

Келесі кездескенше!

«Ағасы бардың жағасы бар» тақырыбындағы дискуссияның (талқылау) сценарийі

Мақсаты: Ағалардың іні-қарындасы алдындағы жауапкершілігін арттыру.

Міндеттері:

- 1) Ағалық міндеттің мағынасын ашу
- 2) Інілері мен қарындастарына қамқорлық жасаудың мәнін түсіндіру

Көрнекілігі:

*Ағасы бар бақытты,
Өткізер бірге уақытты.
Ақылын естіп күн сайын,
Бойына жияды жақұтты.*

Айтбек Әліпов

*Аға деген, Іні деген
Бір-біріне туысқан.
Аға деген, Іні деген
Жаралғандай құрыштан*

Оспанхан Әубәкіров

Іс-шараның түрі: Дискуссия, дебат

Барысы: Талқылаудың мақсат, міндеттерімен таныстыру.

Ернар Айдардың орындауында «Аман бол, ағаларым» әні ойнап тұрғаны дұрыс болады. https://www.youtube.com/watch?v=2TTi_5wwB_w

Модератор: Құрметті қатысушылар, алқалы жиынға (талқылау) қош келдіңіздер! Бүгінгі жиында аға мен іні, аға мен қарындас арасындағы қарым қатынас туралы әңгіме қозғайтын боламыз. Отбасы, адамға ең қымбат, ең жақын адамдар туралы, олардың мейірімділігі, сүйіспеншілігі туралы сөз қозғаймыз. Әр адам өзі жетпеген арманға, шығатын биікке тек ұрпағымен жетуді мақсат етеді. Осы қағиданы мықты ұстанған халық бала болашағын тәрбиеден бастайды. Бүгінгі іс-шарамызда тәрбиелеудегі ағаның рөлі туралы пікірлеспекпіз. Алдымен қонақтарымызбен таныстыра кетсек:

1. _____
2. _____
3. _____
4. ...

Кіріспе сөз:

Директор: Аға – өзінің соңынан ерген інілері мен қарындастарына тірек, қорғаныш. Аға әр отбасындағы жол бастайтын, өзінен кейінгілерге бағыт бағдар беретін тұлға. Іні мен қарындасы ағасына қарап бой түзейді, қиналғанда ағасын арқа тұтады. Сондықтан да

«Ағасы бардың жағасы бар», «Ағаның үйі ақ жайлау» деп арқаны кеңге салып жүреді. Өз кезегінде аға да іні-қарындастарының қуанышына ортақтасып, жығылғанда демейді. Ал іні ағаның артынан ерген із. Бауырым деп бағалайтын қазынасы. Қазақ халқында аға мен іні арасындағы қарым-қатынас - ең ізгі, берік туыстық қатынас. Бүгінгі таңда осы қарым-қатынас өзінің беріктігін сақтап тұр ма? Балалар жасөспірім шағында ағаларының қамқорлығын көріп жүр ме? Бүгінгі жиында осы мәселе төңірегінде ой бөлісіп, «Аға мектебінің» жұмысын оң жолға қойсақ деген иниетпен жиналып отырмыз.

Олай болса, тәрбие мәселесінде ағалардың рөлі қандай деген мәселеде директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарына сөз берейік, **«Аға мен іні, аға мен қарындас арасындағы құрмет пен ілтипат»** тақырыбында ұлттық тәрбиедегі ағалардың рөлі туралы айтып өтсе...

Директор: Ағалардың да белгілі бір деңгейде тәрбие мәселесіне жауапты екенін түсінгендей болдық. Олай болса, төмендегі жағдаяттарды талқылай отырып, інілерімізге, қарындастарымызға қалай қамқорлық жасаймыз, олардың салауатты өмір салтын ұстануларына қалай ықпал етеміз деген мәселеде ой бөліссек:

1-жағдаят: Бауырыңыздың өзінен төмен сыныптың балаларына немесе құрдастарына, кейде қыздарға тиісіп, мазақтап жүргенін естідіңіз. Тіпті күш көрсетіп, арнамыстарына тиетін кездері де болады екен. Аға ретінде не істейсіз, қандай кеңес бересіз?

1. ...
2. ...
3. ...

2-жағдаят: Аға мен іні, аға мен қарындас арасындағы қарым-қатынас туралы біраз ой ортаға салынды. Бүгінгі әңгімеден ағалардың позитивті аға болуға дайын екендерін түсініп отырмыз. Бұл өте қуанарлық жағдай. Мен тағы бір мәселені көтергелі отырмын. Елімізде жалғыз бала тәрбиелеп отырған отбасылар бар. Осындай балалар да аға қамқорлығын көрсе деп ойлаймыз. Осы мәселені қалай шешуге болады?

Талқылау.

1. ...
2. ...
3. ...

3-жағдаят: АҚШ пен Канада педагогикасында Link-Crew (байланыс тобы) жүйесі жұмыс істейді. Ол үшін көшбасшылық қабілеті бар, позитивті, мейірімді ең белсенді оқушылар таңдалады. Олардың ішінен кіші балаларға қамқорлық жасайтын команда құрылады. Әр басшыға бір-екі жас кіші 3-5 көмекші келеді. Көшбасшылар күніне кемінде бір рет өз қамқорлығындағы балаларға барып, жағдайын біледі. Орта мектеп оқушылары жақсы бейімделгендіктен, олар кіші балаларға нақты көмек пен қолдау көрсете алады. Күрделі жағдайлар туындай қалса, топты басқаратын психологқа жүгінеді. Американдық сарапшылар балалардың осындай командаға қатысуға қызығушылық танытатынын атап өткен. Жалпы шетелдік тәжірибе демесек, қамқорлық мәселесі біздің халқымыз үшін де, мектептеріміз үшін де үлкен жаңалық емес. Алайда осы жұмысты мектеп әкімшілігі емес, ағалар мектебі арқылы ұйымдастыруға бола ма?

Талқылау.

1. ...
2. ...
3. ...

Жылдам дебат

Интерактивті тақтаға «**Барлық мәселе тек білектің күшімен шешіледі**» деген пікір шығып тұрады. Отырғандарды теңдей бөлеміз. Бір топ «**ЖАҚТАУШЫЛАР**», екінші топ «**ДАТТАУШЫЛАР**» болады. Пікірталасқа дайындалуға 10 минут беріледі. Бұл уақыт ішінде сіз өз ұстанымыңызды қорғау үшін дәлелдер мен мысалдарды айқындауыңыз керек

Ортаға арқан (жіп) тасталып, тұжырымды **ҚОЛДАЙТЫН** тыңдаушылар бір жағына тұрады.

ҚАРСЫ дәлел келтіретін тыңдаушылар оларға қарсы, арқанның екінші жағында тұруы керек, сөйтіп екі жақтың мүшелері жұп құрады.

Әр тарапқа өз ұстанымын қорғауға 90 секунд беріледі, бұл уақытта қарсыласы тыңдап, қажет деген тұстарын жазып алады.

Соңында «пікірталас» жүргізуге барлығына уақыт беріледі, онда екі тарап өз дәлелдерін келтіріп, айтыса алады. Пікірталас кезінде олар бір-бірін тыңдағанын көрсетіп, пікірлер жүйелі түрде ұсынылуы керек.

Ішкі-сыртқы шеңбер

Төмендегі мәселелерді талқылау. «Бүгінгі аға бауырларына қалай қаморлық жасайды?», «Ағаның ақылы», «Жасөспірімге ағаның берер кеңесі», т.б. **«Ішкі-сыртқы шеңбер»** әдісі.

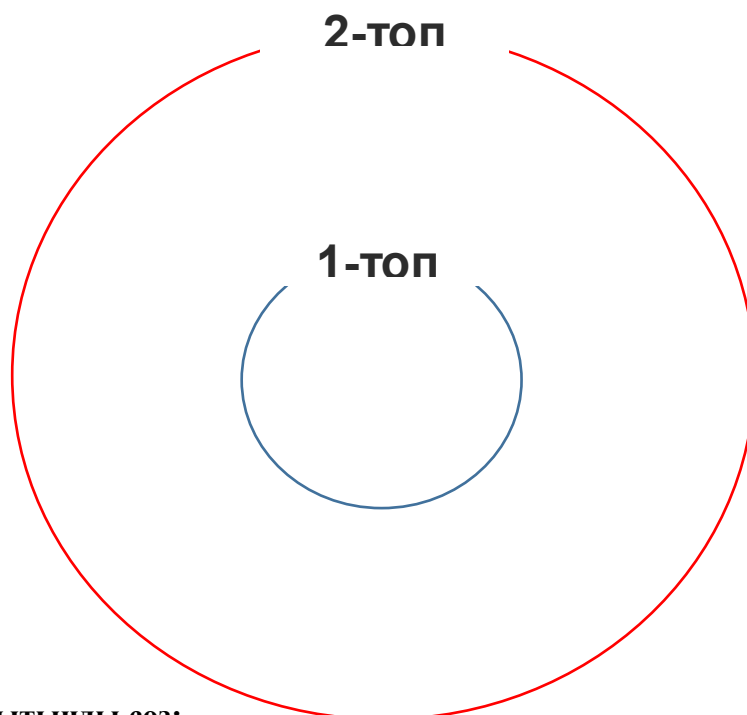
1. Әр топ шеңбер бойымен – ішкі және сыртқы шеңберде бір-біріне қарап тұрады. Бір-біріне бетпе-бет тұрған жұптар жүргізуші ұсынған бір пікірді бір минут бойы талқылайды, біреуі айтқан кезде, екіншісі тыңдап тұрады.

2. Жүргізуші ауысу туралы белгі береді.

3. Ішкі шеңбердегі 1-топ тұрған жерінде қала береді. Сыртқы шеңбердегі 2-топ сол жаққа жылжып орын ауыстырады, сөйтіп жаңа жұп құрылады.

4. Бастапқы әріптесіңізбен болған әңгімені қысқаша түйіндеңіз.

5. Тренер ұсынған тақырыпта жаңа әріптесіңізбен пікірлесуді бастаңыз.

Қорытынды сөз:

Директор: Сонымен бүгінгі талқылауға қатысқан, ағалар, алған әсерлеріңіз мол

болды деп ойлаймын. Бір әке, бір шешеден туған іні-қарындастарымыз ғана емес, күллі елдің баласын бауыр, қарындас көріп, ағалық қамқорлық жасауымыз керек деп ойлаймын. Оларды жаман істен жирендіріп, жақсылыққа тартайық. Іні-қарындастарымызды спорт үйірмелеріне қатыстырып, салауатты өмір салтын ұстануларына мұрындық болайық. Осымен іс-шарамыз аяқталды. Мектеп өміріне, соның ішінде «Даналық мектебінің» жұмысына белсене араласқандарыңыз үшін көптен – көп рахмет айтамыз! Талқылауда естігендеріңізді әлеуметтік желілер арқылы інілеріңіз оқитын сыныптағы ағалармен бөлісіп, осы жұмыстың жандануына үлес қосады деп сенеміз.

Ернар Айдар, «Жасай бер, ағаларым».

<https://www.youtube.com/watch?v=Q2Gu04iWUfA>

Іс-шараның аяқталуы

«Ер жігітке жарасар салауатты бейнесі» тақырыбындағы кездесу кешінің сценарийі

Мақсаты: Халық ықыласына бөленіп жүрген спортшылар арқылы салауатты өмір салтын насихаттау.

Міндеттері:

Інілерін спортқа баулу ағалардың міндеті екенін түсіндіру
Ағаның інісі мен қарындасына деген қамқорлық сезімін ояту
Аға мен іні арасындағы қарым-қатынастың сырын ашу

Өткізілетін орны: мектептің акт залы.

Көрнекіліктер: Төмендегі нақыл сөздерді іліп қойса дұрыс болады: «Ағасы бардың жағасы бар», «Ағаның үйі ақ жайлау, інінің үйі іннен тар», «Ағадан ақыл, Атадан нақыл», «Әуелгі сөз ағадан, әдепті сөз ініден», «Жөн білмеген ағалар, Бүлініп кетсең қуанып, Сүрініп кетсең табалар», «Өз ағасын ағалаған, Қолда барды бағалаған». «Аға адасса, іні із кеседі», «Жасы кіші ініні, Ақылы артса, аға тұт. Жасы үлкен ағаны Жақсы сыйлап, жаға тұт». «Жақсы аға – орман, Жақсы іні – қорған».

Шақырылған қонақтар: жергілікті жерден шыққан (ауылдан, ауданнан, қаладан) танымал спортшылар

Қатысушылар: Мектеп оқушыларының ағалары, педагогтер, қатысуға ниет білдірген басқа да адамдар.

Мектеп ауласында, ішінде, акт залында Бахтияр Тайлақбаевтың орындауында «Аман бол, ағаларым» әні ойнап тұрады.

<https://mp3iq.net/m/194627-bahtiyar/159967642-aman-bol-agalarym/>

Жүрзуші: Қайырлы күн, қадірлі қонақтар, алдыңғы буын ағалар! Қазақ халқынан шыққан, еліміздің абыройын асқақтатып жүрген саңлақ спортшыларымыз аз емес. Солардың бірі, жігіттің мықтылығы сынға түсетін талай жарыстарда ауылымыздың (қаламыздың, облысымыздың, республикамыздың) атын аспандатып жүрген жерлесіміз _____ бәріңіз білесіздер! Олай болса ду қол шапалақпен ортамызға шақырып, қош келдің айтайық. Кездесу кешін ашып беру үшін сөз кезегін мектебіміздің директоры _____ береміз.

Директордың сөзі:

Директордың сөзінен кейін спортшының жетістіктері, жеке өмірі туралы бейнеролик қойылады.

Жүргізуші: Міне _____ туралы бейнероликті көріп, кейіпкерімізді жақынырық таныдыңыздар деп ойлаймын. Алайда, _____ сіздің балалық шағыңыз, спорттағы жетістіктеріңіз, жеке өміріңіз, хоббиіңіз, ата-анаңыз, ағайын-туыстарыңыз, аға-інілеріңізбен қарым-қатынасыңыз туралы мәліметтердің бір роликпен түгесілмейтіні белгілі. Мына жерге жиналған көпшілік сізбен тереңірек танысқысы келіп отыр. Бүгін сіздің спортшылығыңыздан өзге қырларыңызды көреміз деген ойдамыз. Енді өзіңізге арналған сұрақтарға кезек берейік. Олай болса, алғашқы сұрағымыз:

Сұрақ: Ең алғаш спорт үйірмесінің есігін ашқан сәтте неше жаста едіңіз және спортпен айналысуға кімдер ықпал етті?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші: Жауабыңызға көп рақмет, ал біз тағы бір сұрақ қойғымыз келіп отыр.

Сұрақ: Спортта жетістікке жету оңай емес, сіздің осындай үлкен жетістікке жетуіңіздің сыры неде? Ағалардың қамқорлығын көрдіңіз бе?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші:

Сұрақ: Боз кілемде жеңіс тұғырына талай рет көтерілдіңіз, сондай сәттердің әсерімен бөліссеңіз. Кімдерге алғыс айтар едіңіз?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші:

Сұрақ: Біреулер үшін өмірдің қызығы – ас та төк байлықта, енді біреулер үшін

жоғары мансап пен билікте. Ал сіз үшін өмірдің қызығы, мәні неде?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші: Қазақ «ән көңілдің ажары» дейді. Бүгінгі кездесу кешіне арнайы келіп отырған мектебіміздің жас әншісі, аудандық, облыстық, республикалық байқаулардың жүлдегері _____ орындауында «Ағаларым» әнін тыңдайықшы.

Аға туралы ән орындалады.

Жүргізуші: Біздің қадірлі қонағымыз _____ егер байқаған болсаңыз, мектеп ауласында да, мектептің ішінде де, акт залында да Бахтияр Тайлақбаев ағамыздың «Аман бол, ағаларым» әні ойнап тұрды. Осы жердің өзінде айнала ағалар туралы нақыл сөздер жазылып, ілінген. Жаңа ғана жерлес ініңіз де «Ағаларым» әнін орындады. Қалай ойлайсыз? Неге?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші:

Бүгінгі таңда тәрбие мәселесінде ағалар мектебінің жұмысы ақсап тұрғаны ешкімге жасырын емес. Жасөспірімдер арасында жаппай етек алмаса да, ішінара деструктивті мінез-құлық, буллинг, зорлық-зомбылық, суицид, тәуелді мінез-құлық мәселелері кездесіп жатады. Осы мәселеде бала ата-анасына, мұғалімге айта алмағанын ағасына айта ала ма?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші:

Сұрақ: «Спорт – денсаулық кепілі» деп жатамыз. Әлсіз балаларды спортқа қалай тартуға болады? Жасы кішілерге күш көрсететін мықты, бұзақылау балаларды әлсіздерді қорламай, қорғап жүретіндей жағдайға жеткізуге бола ма? Осы тұрғыда ағалардың орны қандай? Оларға қандай ақыл айтасыз?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші:

Сұрақ: Аға мен іні, аға мен қарындас арасындағы қарым-қатынас қандай болуы керек? Ағасы іні-қарындастарына қалай қамқорлық жасайды? Осы төңіректе залда отырған ағаларға қандай кеңес берер едіңіз?

Кездесу қонағы:

Жүргізуші: Аса қадірлі _____ Бүгін кездесуге келіп, Сұрақтарымызға жауап беріп, өмірден көрген-түйгендеріңізбен бөліскеніңіз үшін сізге көп рақмет! Бүгінгі кездесуден залда отырған ағаларымыз біраз әсер алды деп ойлаймын. Ал қазір қонағымызға сұрақтарыңыз, осы мәселеге қатысты ой-пікірлеріңіз болса ортаға салуға рұқсат.

Сұрақ-жауап, талқылау.

Жүргізуші: Бүгін көңілде жүрген біраз мәселені ортаға салып, ой бөлістік. Ұлттық тәрбие мектептерінде «Аға мектебінің» орны ерекше екенін тағы да айтқымыз келеді. Ағаның қамқорлығын көрген іні-қарындастары ешкімнен зорлық көрмейді. Ағам бар деп арқа сүйеп жүреді. Ал сізге _____ тек жеңістер мен сәттілік тілейміз.

Құрметті қатысушылар, «Даналық мектебі» жұмысына белсене қатысып, Ағалар қамқорлығын насихаттауға үлес қосқандарыңыз үшін бәріңізге мың алғыс. Бүгінгі кездесу кешінде естігендеріңізді әлеуметтік желілер арқылы інілеріңіз оқитын сыныптағы ағалармен бөлісіп, осы жұмыстың жандануына үлес қосады деп сенеміз. Қош сау болыңыздар! Кездесу кешін төмендегі әуенмен аяқтап, осы әндегі іні үмітін ақтайтындарыңызға сенемін.

https://www.youtube.com/watch?v=HPs_R96c_mg ән ойнатылады.

Кештің соңы

ЖЕҢГЕЛЕР МЕКТЕБІ

Сабақтың тақырыбы: Қыз ғұмырдың құпиялары

Сабақтың мақсаты: жаһандану жағдайында қазақтың дәстүрлі отбасындағы қыз балаларға тәрбие берудің ұлттық және заманауи мүмкіндіктерін түсіндіру.

Міндеттері:

- қыз баланың тұлғалық қалыптасуына қатысты талаптарды нақтылау;
- қыз тәрбиесіндегі құндылық сапа – «пәктік» ұғымының сырын ұғындыру;
- халқымыздағы қыз бала тәрбиесі арқылы отбасы бақытын сақтау құпияларымен бөлісу.

Көрнекілігі: залда қазақ тіліндегі әндер беріліп, қыз бала тәрбиесіне қатысты мақал-мәтелдер экраннан ретімен шығып тұрады:

Қыз өссе – елдің көркі, гүл өссе – жердің көркі.

Астың дәмін келтірер – тұз әулие,

Ел мен елді қосатын – қыз әулие.

Ақылды қыз білімге жүгірер, ақылсыз қыз сөзге ілінер.

Қызға қырық үйден тыйым.
Қызың үйде, қылығы түзде.
Қызың жақсы болса үйіңе ырыс кірер, жаман болса ұрыс кірер.
Қызыңды мақтасын десең алысқа жібер.
Жақсы қыз – жағандағы құндыз.
Қызымның құлағына алтын сырға.
Шешесін көріп – қызын ал, т.б.

Сұрақтар:

1. Жаһандану заманында қазақ қыздары қандай болғаны дұрыс?
2. Қыздарға қатысты талаптың ең маңыздысы?
3. Отбасы бақытының қызға қатысты сырларын аша аламыз ба?

Сабақтың барысы:

Модератор: Құрметті бүгінгі сабаққа қатысушы ханымдар, қазақтың аяулы арулары, жеңгелер мектебінің мүшелері, армысыздар!

Жеңгелер мектебінің аясында сырласуға қош келдіңіздер!

Әр мемлекеттің өз заңы мен дәстүрі болатыны сияқты, әр ұлттың да өз тарихынан жеткен мәдениеті, тағылымдық өнегесі бар. Біз қазақ халқы ұлттық тәрбиемізді жас ұрпаққа мұра ретінде қалдырып, ұрпақтар сабақтастығын сақтау үшін сіздермен бас қосып отырмыз.

Бүгінгі сабақта ашатын сұрақтардың алғашқысы – **Жаһандану заманында қазақ қыздары қандай болғаны дұрыс?**

Олай болса, **Воркшоп** ретінде осы тақырыпты ашсақ. Әрқайсымыз бір жауаптан ұсынсақ.

Сабаққа қатысушылардың пікірлерін сұрайды.

Өзі қорытындылайды:

Қазақ қыздарына лайықты теңеу өзіміздің әдеби тілімізде де өте көп баламаларға ие. Сөздің сұлуын қолдана білетін дана Абайдан бүгінгі Исраил ақынға дейінгі толқындардың ішінде қызды жырламаған ақын жоққа тән. Исраил Сапарбаевтың қызға арнаған мына анықтамасына назар аударайықшы: *«Бет пішіні, дене мүсіні келіскен, сөзі сыпайы, өзі әдепті, сұңғақ бойлы, терең ойлы қыз – ару. Жүзі жылы, өзі ұяң, тәні нәзік қыз - әсем. Сөзі өткір, өзі пысық, өрескелдікті сүймейтін, болмашыға пісіп-күймейтін, келбетті қыз – сұлу. Істесе үйіріп, сөйлесе бұйырып, баурап алатын, өзі бірден көзге түсе қоймайтын қыз – көрікті. Баппен сөйлеп, биязы күліп, жақсы-жаманның жөнін біліп тұратын қыз – әдемі. Дене бітісі жинақты – тығыршық, сөзі салмақты, ісі тиянақты қыз – ажарлы. Көз жанары өткір, бет әлпеті бал-бұл жанған, тәні шымыр қыз – шырайлы».*

Бұл енді сұлулық пен тартымдылыққа көбірек негізделсе, Сіздер тұлғалық қалыптасуы жағынан көбірек аштыңыздар. Шынымен, бүгінгі қазақ қызы:

білімді, мамандық игерген, әлеуметтік бейім, заман талаптарына сай, қарым-қатынас мәдениеті қалыптасқан, өз қажеттілігін өтей алатын тұлға болуы шарт.

Әрине, мұнымен қоғамнан өз орнын таба алуы, отбасын құрып бақытты ана атануы үшін үйренері аз емес.

Біз оны келесі сұрақтар аясында толықтыра жатамыз.

Қыздарға қатысты талаптың ең маңыздысы?

Топтық жұмыс: геометриялық фигуралар арқылы топқа бөліну.

Бірнеше геометриялық фигураларды араластырып қатысушыларға таратып береді (неше топқа бөлсеңіз сонша геометриялық фигураларды бірнешеуден дайындау керек). Бірдей фигураларды алғандар өзара топтасады.

Барлық топқа бір мәтін беріледі, бірақ тапсырмалар әртүрлі
Мәтінді оқуға және жүйелеп дайындалуға 15 минут уақыт беріледі. Және талдауға 3-4 минут уақыт беріледі. Барлығы 30 минут.

Мәтін:

Телегония – пәктік туралы ғылым

Үйленіп, отбасын құрғандардың өз баласы болғанын қалайтыны белгілі. Бірақ көпшілігі болашақ ұрпағының денсаулығына пәктіктің қаншалықты әсер ететінін біле бермейді. Ал, ата-бабамыз қыдырымпаз қыздан жақсы бала тумайтынын білген. Сондықтан бұзылған қызбен тұрмыс құрмаған. Пәктік пен денсаулықтың байланысын өткен ғасырда телегония құбылысы туралы жаңалық жасаған генетик мамандар ғана ашып айтып бере алды. Жаңалықты ойда-жоқта осыдан 150 жыл бұрын жылқы өсірушілер ашқан. Олар жұмысқа шыдамды асыл тұқымды жылқы өсіру үшін жылқы мен зебраны шағылыстырады. Бірақ еркек зебра да, ұрғашы зебра да ұрықтанбай, тәжірибе сәтсіз өтеді. Осыдан кейін мамандар бұл туралы мүлдем ұмытып кетті. Тек арада біраз жыл өткен соң қара-ала құлындар туыла бастағанда тәжірибе еске түседі.

Олар нағыз асыл тұқымды жылқылар еді! Ғалымдарды қатты таңғалдырған бұл құбылыс «телегония» деп аталады. Ч.Дарвиннің, Флинт, Феликс Ладантек сынды профессорлар мен ғалымдардың жасаған тәжірибелері бұл феноменді одан сайын растай түсті. Ф.Ладантек өзінің «Тұлға, даму, тұқым қуалау және жаңадарвиншілер» (М. 1889 ж.) кітабында «Телегония, немесе алғашқы еркектің әсері» деген тарауда жүргізілген тәжірибеге тоқталады. Тек, тәжірибелі ит өсірушілер ғана асыл тұқымды қаншықтың көшедегі итпен байланысқа түссе, тіпті күшіктемегеннің өзінде одан текті төбет күтуге болмайтынын білген. Кептершілер де мұны жақсы біледі. Егер тұқымы жасық құс асыл текті кептердің ұясын «бұзып» кетсе, оны бірден өлтірген. Өйткені аналық кептерді нендей мықтымен жұп етсе де, қанаты әлсіз, түсі бөлек балапан басып шығаратын болған. Некеге дейін жыныстық қатынасқа түскен қыздар мұны білуі керек пе? Әрине. Десек те, оны ешкім білмейді.

Ең қызығы, дені сау ұрпақ әкелуге қатысты бұл ілімді малшылардан басқа ешкім білмейтін болып шықты. Әйтпесе, асыл тұқымды жануарларды – арғымақтар мен сүтті сиырларды, бұлғындарды қалай алар еді?

Қарапайымдар мен ұлылардың арасындағы құпияның сырын ашатын бұл құбылыс 19-ғасырда белгілі болса да, айтылмады. Өйткені ол кез-келген жыныстық қатынас төңкерісіне біржола тосқауыл қоятын еді. Бірақ бұл адамзат жауының жоспарына кірмеген еді. Оны қалай құпиялау керектігін де тапты, ал, энциклопедияға былайша жазып жіберді: «телегония құбылысы дәлелденбеді...» Бірақ өтіріктің құйрығы бір-ақ тұтам емес пе? Көп ұзамай шындықтың беті ашылды. Әсіресе, Кеңес Одағында өткен халықаралық фестивальдан соң орыс қыздары ӨЗІНІҢ «аппақ» күйеуіне – әкесіне де, шешесіне де ұқсамайтын қап-қара бала туып беруі жиілеп кетті.

Бұл хромосомалық сақинаның мутацияға ұшырауынан болады. Осылайша сүттей ұйыған отбасының берекесін бұрынғы некесіз байланыс бүлдіріп жатты. Қанша жасыруға тырысса да, «қыздар – некеге дейінгі әйелдер», әсіресе, «экспорт-қызметін» көрсеткен жеңіл жүрісті әйелдер бүгінгі «сүйікті заңды күйеулеріне» бұрынғы заңсыз байланысының жемісі – наркоман, токсикоман, қызтеке мен психикасы бұзылған ұрпақты сыйлап жатыр.

Сонымен, телегония («теле» – алыс және «гони» – туылу) – әйелдің бұрынғы серігінің болашақ ұрпағына әсер ететінін дәлелдейтін ғылым. Әсіресе, алғашқысы. Өйткені ұрпақтың ТЕКТІК ҚОРЫН баланың болашақ әкесі емес, әйелдің алғашқы серігі қалайды. Бұл әйелдің сәбиді кімнен көтергеніне байланысты емес. Яғни, қыздың етегін алғаш кім

түрсе, демек оның болашақ балаларының әкесі сол болмақ.

Әрине, бүгінде «телегония» теориясын жоққа шығарушылардың көбеюі заңды. «Көптеген зерттеу мен тәжірибелердің нәтижесін» алға тартып, телегония – сандырақ, ол – өзінді, өз қалауынды сыйламау дейді. Бұл теоретиктердің көбі – телегонияның мектеп қабырғасында оқытылмауына мүдделі, өйткені порнография индустриясы шығынға ұшырауы мүмкін. Сондықтан оларға бүлдіршінді адамгершіліктен айыратын, бірақ өзінің қалтасын қампитатын «Отбасын жоспарлауды» оқытқан әлдеқайда тиімді.

Телегония Ислам тұрғысынан. Бізден ұрпаққа мұраға не қалады?

Біздің Әлем, біздің Ғалам, ғарыш, бізді қоршағанның бәрі біздер, адамдар аз білетін заңдармен өмір сүреді. Бұл заңдардың өз заңшығарушысы бар, ол – Құдай, Дана, бәрі білетін Жаратушы, Әлемнің Билеушісі. Жасағанның сондай заңдарының бірі – телегония.

Ілімді дәлелдеу

Ерте кезде-ақ әйел мен ердің қатынасы екеуі үшін де айтарлықтай салдары бар екенін білген, оны генетик ғалымдар дәлелдеді. 1985 жылы СССР ҒА физико-техникалық проблемалар Институтының белгілі қызметкері, қазіргі Ресей нақты ғылымдар академиясының академигі, биология ғылымдарының докторы Петр Гаряев қызық мәліметке тап болды. Ол лазерлік спектроскопия әдісі арқылы ДНҚ молекулаларының тұқымқуалаушылық қасиетін зерттейді. ДНҚ ерітіндісінен лазерлік фотонды өткізіп, молекулалардың көлемі мен салмағы жөніндегі ақпаратты жазып алады.

Бірде Гаряев бірнеше спектр түсірген соң ДНҚ-сы бар шыны түтіктің орынына бос түтікті қойды. Сөйтті де, қатты таңғалды. Бос түтіктегі спектрлер алдыңғысына қатты ұқсайтын еді. Тек сигналдың күші әлсіздеу. Қайтадан ДНҚ іздері қалған ыдысқа бос түтік салды. Мұнда да солай.

Петр Гаряевтың айтуынша, спектрометрде тұқымқуалаушылық қасиетін сақтаған ақпарат қалып қойған. Зерттеушілер оны қайта-қайта сүртіп, тіпті таза азотпен желдендіреді. Сонда ғана ДНҚ спектрі кеткендей болады. Бірақ 3-4 минуттан кейін қайта шыққан. Оларды тіпті жою мүмкін емес сияқты.

Петр Гаряев бұл экспериментті жыл бойы жүргізеді. Ақырында ДНҚ-ны жойғаннан кейін де ыдыста ДНҚ молекулаларының елесі (көрінбейтін із) қалатынына күмәні қалмайды.

Петр Гаряев алғашқы жақындасқан ері қыздың генетикалық кодына ешқашан өшірілмейтін із қалдырып кететінін айтады. Ер адам үшін де солай. Бұл толқынды бағдарлама эмбрионның тәні мен жанын қалыптастырмаса да, оған әсерін тигізбей қоймайды. «Алла адамды не нәрседен жаратты? Бір тамшыдан жаратып, оны бейнеледі. Сосын оның жолын оңайластырды». (Құран, 80:18-20). Аяттағы «бейнеледі» сөзі араб тілінде «каддере» деп айтылады. «Кадаре» етістігі «дайындау, өлшеу, жобалау, жоспарлау, Құдайдың пешенеге жазған тағдырын болжау» дегенді білдіреді.

Медицина ғылымының докторы, профессор Владимир Барабаш «Мәңгілік өмір» газетіне берген сұхбатында: «Біздің аталарымыз генетика тәртібін айнымас жол ретінде ұстанған: алғашқы серігі қыздың өмір бойғы генетикалық тұқым қуалау жүйесіне өшірілмейтін із қалдырады. Мәселе бала тууға қабілетті кезде тұқымқуалау механизмін өзгертетін гармондар мен ферменттердің ағзаға түсетінінде емес. Сонымен қатар, алғашқы түн адамның психикасына, генетикалық тұқымқуалау жүйесі мен иммунитетіне әсер етеді. Ал, кездейсоқ кездесуден пайда болған шарана генетикалық, психологиялық, биологиялық тұрғыдан да нашар болады», – деді.

(Камшат БАТЫРБЕКҚЫЗЫ)

Енді осы мәтінді оқып болып SWOT талдау жасаймыз.

SWOT-ТАЛДАУ:

1. Strengths ағылшын сөздерінен қысқарған – күшті жақтары,
2. Weaknesses – әлсіз жақтары,
3. Opportunities – мүмкіндіктері,

4. Threats – қауіп-қатерлер

Талдатып, тақтаға жазып отыруға болады.

Қорытынды: Негізі, «телегонияны» псевдоғылым деушілер де бар, көпшіліктің пікірі екіге жарылады. Дегенмен, бұл зерттеулердің көңілге қонатын тұстары да бар. Халқымыздың қыз балаға қоятын талаптарымен үйлеседі.

Үш қыз асырап-өсіріп, өмірден өз орнын тапқызған ата-ана жұмаққа барады дейді дінімізде. Бұл қыз тәрбиесінің оңай еместігі. Тазалық, пәктік деген ұғымдар құндылық деңгейінде дәріптелген, ұлтымыз мықты болуы үшін дәріптеле бергені дұрыс деген пайымдауларға келісеміз.

Барлық мәліметті бір сағат аясында аша алмаспыз. Сондықтан үйге тапсырма беріледі. С.Керімбайдың еңбектеріндегі «Ұрпақ тазалығы – әйел құрсағынан» деген мәтінді оқып, есейіп қалған қыз балалармен талдасаңыздар деген өтініш бар.

Отбасы бақытының қызға қатысты сырларын аша аламыз ба?

Модератор: «Ұлттық қыз сақтайды» деген – даналардан қалған сөз. Қандай қиын жағдайда да отбасын аман-сақтаудың қыры-сырын ертерден артық ойдамаса, кем менгерді жеуге болмайды. Бұл қағида қазір күшеймесе, азайған жоқ. Қазір отбасы психологтері, коучтар мен мотиваторлар өте көп. Олардың көбі отбасын сақтап қалу туралы жақсы ынталандыратын аса қызықты кеңестер береді.

Сіздерде сондай рилстар көп деп ойлаймын. Чаттарда бір-бірлеріңізбен бөлісуге болады.

Экранға қарап, біраз кеңестерден хабардар болыңыздар:

Танымал журналист Бейсен Құранбектің өз өмірінен сыр бөлісе отырып ақтарған сырынан хабардар болыңыздаршы:

Отбасының 7 қағидасы

Үйленетін кезімізде отбасының 7 қағидасын жасадық:

1) Сыйластық бірінші кезекте тұру керек. «Үйленген күннен бастап мені «сіз» дейсің» дедім. Бастапқыда «сіз» дегені құлаққа түрпідей естіліп, күлкіге көміліп қалғам. Он бес жылдан бері «сіз» деген сөз отбасымыздың татулығының тірегіне айналды. Достарымның әйелдері біреуі 5 жылдан соң, біреуі 8 жылдан соң, біреуі 10 жылдан кейін күйеулерін «сіз» дей бастады. Анасы әкесін «сіз» деп сыйлап тұрса, бала да әкесін құрметтейтінін түсінеді.

2) Сенің ата-анаң – менің ата-анам, менің ата-анам – сенің ата-анаң. Балдызыма ақыл айтсам, туған қарындасыма айтқандай айтам, келіншегім қайнысына ұрысса, туған інісіне ұрысқандай ұрысады.

3) Қандай сыйлы қонақ келсе де үйімізге ішімдік кіргізбейміз.

4) Балаларымызды мектепке дейін хан сияқты сыйлаймыз, мектеп кезінде шәкірт сияқты тәрбиелейміз, мектептен соң дос сияқты сырлас боламыз, бірақ ақыл айтпаймыз.

5) Ренжісіп қалсақ, 5 минуттан соң сөйлесеміз. «Жақсы адамның ашуы шәйі орамал кепкенше, жаман адамның ашуы басы жерге жеткенше». Біреуіміз қылт етсек, екіншіміз уақыт санап отырамыз.

6) Біздің үйде ер-азамат есеп бермейді, телефон соғып: «Қайда жүрсің? Қашан келесің?» – деген сұрақ қойылмайды. Кейбір достарымның әйелдері телефонмен: «Қайда жүрсің қаңғырып?» – деп жатқанын естігенде, телефоны болмаған біздің ата-бабалар не деген бақытты деп ойлаймын.

7) Ешқашан ажыраспаймыз. Маған әйел табылады, оған күйеу табылар, ал балаларға бөтен біреу әке-шеше бола алмайды.

Ағайынның аты – ағайын. Оның көп болғаны жақсы. Өкінішке қарай, ағайынның кінәмшіл, өкпешіл келетіні рас. Бірақ, біз бәрібір оларға ренжімейміз. Сырттарынан сөз айтпаймыз. Қолдан келгенше көмектесеміз. Бұл достарға да қатысты.

Ақшаға қатысты: Еркек ақша табады. Әйел оны шашады. Бар кезде тасымаймыз, жоқ кезде жасымаймыз. Ер жігіттің басына нелер келіп, не кетпейді, сондай кездер болған жағдайда әйел бала-шағаны тентіретпей бағуға қабілетті болуы тиіс.

(Бейсен ҚҰРАНБЕК)

ҚОРЫТЫНДЫ:

Бүгінгі сабақ **«Қыз ғұмырдың құпиялары»** тақырыбы аясында ой бөлісуге мүмкіндік берді деп ойлаймыз.

Біздің мақсат – қыз бала тәрбиесі арқылы әйел-аналардың бақытты отбасының кілтін ұстауы, балаларымыздың бақытты отбасында дұрыс тәлім-тәрбие алуы негізінде еліміздегі кейбір келеңсіз мәселелердің алдын алсақ деген ой.

ҮЙГЕ ТАПСЫРМА: Ұрпақ тазалығы – әйел құрсағынан

«Үйдің жақсы болмағы – ағашынан, жігіттің жақсы болмағы – нағашыдан», «Алып анадан туады», «Қызға қырық үйден тыю, қалса күңнен және бір тыю» деген сияқты мақалдардың мағынасын бала кезде ұқпаушы едім. Есейген соң оқысам былай екен...

Ер мен әйел қосылған соң ананың жатырда бір клеткалы эмбрион пайда болады. Ең басында ядродағы хромосома саны екі тараптан тең түседі. 23 хромосома әкеден, 23 хромосома анадан. «Генетикалық ақпаратты ана жатырына алып келген сперматозойд пен іштегі ооцит деп аталатын аналық клетка тең дәрежеде тұрғанда неліктен болашақ ұрпақтың жақсы болуы негізінен әйелдікіне тәуелді?» деген сұрақ туады. Себебі, дейді генетик ғалымдар, қыз бала бүкіл өмірінде бала тууға себеп болатын аналық ұрығымен (яғни ооциттермен) бірге туылады.

Қыз баласы шақалақ кезінде қанша ооцитпен дүниеге келсе, өмірінің соңына шейін сонша аналық клеткамен өмірін сүреді. Аналық клетка ер адамның ұрығы сияқты ұдайы ауысып, жаңарып тұрмайды. Саны да ешқашан көбеймейді. Қыз бала өскен сайын оның бұрынғы ооциттері пісіп жетіліп, дамып қана отырады. Қыз бала бой жеткен соң ай сайын бір ғана ооцит шығын қылады. Мұны хайыз кезеңі деп атайды.

Ер адамда керісінше, сперматозоидтар күн сайын, апта сайын жаңарып, көбейе береді. Ер баланың ұрығы миллиондап шығын болса да, тез арада толысып, қалпына қайта келеді. (Ер бала ұйықтап жатып поллюция болады) Ұл бала зиянды әдетке бой алдырып, ішіп, шегуге үйір болса сөз жоқ, оның ұрығының сапасы нашарлайды. Маскүнем, насыбайшы, нашарқордан зерек бала туылуы неғайбыл.

Еркектер емделіп, тақуалық ұстанып, зиянды заттардан тыйылса, ұрығының сапасы қайтадан қалпына келеді. Қыз балаға табиғат мұндай мүмкіндік бермепті. Қыз бала албырттықпен зиянды әдетке бой алдырып, ішіп, шеге бастаса ооциттегі генетикалық кодтар зақымданады. Бұндай бойжеткен өсе келе өкініп, салауатты жолға бет бұрса да, қанындағы бүлінген аналық клеткалары ұл баланыкі сияқты басқасымен жаңаланбайды. Яғни, генетикалық кодтары зақымданған, нашар хромосомалар сол күйі тұра береді. Бұл – мәселенің бір қыры ғана.

Екіншіден, әдетте ерлі-зайыптылар қосылғанда, әкенің белінен 300 миллионға жуық сперматозоид «бала жасау» жарысына аттанады. Олардың ең жүйрік, ең алғыр, ең қуатты, ең пысық, ең асыл дегені мәреге бұрын жетуі шарт. Жатырда жалғыз жатқан ооцитке «ең қуатты», «ең күшті», «ең зерек» деген сперматозоид келіп кіргенімен қуануға әлі ерте. Себебі, аналық клетка жалғыз. Выбор жоқ. Бірінші боп келіп жеткен ер адамның мықты ұрығы сол жердегі жалғыз ооцитпен «отау» құруға мәжбүр. Ол жерде сперматозоидтар: «Маған мына клетка ұнайды» деп, көп ішінен артықша жаралған күштісін таңдай алмайды.

Ер азаматтың ұрығы қанша жерден қасиетті болса да, сапасы нашарлаған ооцитпен қосылғанда болашақ бөпені кемел дәрежеге көтере алмайды. Қалай болғанда да нәрестенің зиялы, зерек болуы ең бірінші аналық клетканың сапасына тәуелді. Қыз

баланың қанында ағып жүрген санаулы гана ооциттерді барынша күтіп, баптап, олардың сапасын арттыру арқылы гана ақылды адамдарды көбейтуге жол ашылады.

Тоқсан ауыз сөдің тобықтай түйіні – қыздарын бағып-қақпаган ел, ешқашан салауатты қоғам құра алмайды екен. (Санжар КЕРІМБАЙ)

РЕФЛЕКСИЯ немесе КЕРІ БАЙЛАНЫС:

Осы сабақтан түйгенім...

Аталмыш тіркес арқылы сабаққа қатысты пікірлеріңізді білдірсеңіздер.

Модератор:

Қызымыз қылықты, ұлымыз ұлықты болсын!

Ұлттың ұрпақ тәрбиесіне атсалыса берейік!

Қош, сау болыңыздар!

ЖЕҢГЕЛЕР МЕКТЕБІ

Сабақтың тақырыбы: Мұны қыздар білуге тиіс...

(интерактивті сабақ)

Қыз аттаған келін боп, ақ босаға,

Ақ босаға, мерейлі бас босаға.

Қасиетті халқымның дәстүріне,

Куә болып ғасырлар жатты осы ара.

(С. Желдербаева)

Сабақтың мақсаты: қазақтың дәстүрлі отбасындағы тәрбиеге ықпалды жеңгелер мектебінің жұмысын келіндердің педагогикалық мәдениетін көтеру арқылы қыз баланың тәрбиелеудің этнопедагогикалық мүмкіндіктерін пайдалану.

Міндеттері:

- жеңгенің отбасында қыз баланың қамқоры екендігін түсіндіру;
- жеңгенің отбасындағы қарым-қатынас мәдениетін сақтаушы ретінде рөлін ашу;
- қазақтың салт-дәстүрін сақтаудағы келіннің рөлін ашу арқылы қыз балаларды болашақ өмірге даярлауда тәрбие берудегі үлгісін нақты мысалдармен ашу.

Көрнекілігі: залда қазақ тіліндегі әндер беріліп, қыз бала тәрбиесіне қатысты, келін-жеңге рөлін ашуға қатысты мақал-мәтелдер экраннан ретімен шығып тұрады.

Жазира Байырбекованың орындауындағы «Ақ босаға» (сөзі: Сәнімкүл. Желдербаева, әні: Мұхамеджан Рүстемов) әні тыңдауға ұсынылады.

<https://matinder.kz/song/zhazira-bayyrbekova/kazaktyn-kelinderi-ay>

«Ұлтыңды сақтаймыз десең, қызыңды тәрбиеле»

«Есті қыз екі елдің туын ұстайды»

«Қыз баланың тілегі – тәңірден, қызыл дәннің барар жері – диірмен»

«Ақылды туған қыз бала, батыр туған ұлмен тең»

«Жақсы келін құрдасыңдай болар, жақсы ұлың сырласыңдай болар» т.б.

Сұрақтар:

1. Жеңгелер деген кім және оның қыз бала тәрбиесінде орны бар ма?

2. Отбасындағы қарым-қатынас мәдениетін сақтауда жеңгенің не келіннің рөлі қаншалықты?
3. Ұлттық, отбасылық құндылықтарды сақтап, отбасындағы салт-дәстүрді сақтаудағы ісімен үлгі бола ма?
4. Қыз баланы болашақ өмірге даярлау мәселесі маңызды ма?

Сабактың әдісі: (мәселелік оқыту) жағдаятты шешу әдісі

Сабактың барысы:

Модератор: Қайырлы күн, қазақтың аймаңдай арулары – отбасының берекесін келтіріп отырған келіндер, жарқын жүзді жеңгелер!

Танысу минуты: сабаққа қатысушы өзінің аты-жөнін, мамандығын, т.б. айтып өтеді.

Модератор: Әр халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан өз мәдениеті бар. Ол ұлттық құндылықтарынан, отбасындағы қарым-қатынасынан, ұрпақ тәрбиесінен көрініс табады. Дүниеге бала келгеннен бастап, оны өсіру-тәрбиелеуде ертең осы ұрпағым басқа елмен туыс етеді, үйдегі берген тәрбиемізді, осы үйде көрген өнегесін басқа үйде көрсетеді деп, отбасында жақсы тағылым беруді білген. Мысалы, жаңадан келіп түскен келіннің жүріс-тұрысы арқылы шыққан жеріне баға беріледі.

«Әдепті келін – ауылдың көркі», «Келінді келін демесең, жақсы болса өз қызындай», «Балаң жаман болса да келінің жақсы болсын» деп жататыны сондықтан.

Сабағымыздың мазмұнын ашатын алғашқы сұрақ: **Жеңгелер деген кім және оның қыз бала тәрбиесінде орны бар ма?**

Сабаққа қатысушы мектебіміздің мықты педагогі, қазақтың аяулы келіні..... деген әріптесімізді ортаға шақырып, отбасындағы келіннің, жеңгенің рөлі туралы бірінші сұрағымызға жауап беріп етеді.

Жеңгенің алғашқы рөлі келін болудан басталады. Отбасындағы келіннің рөлі өзінің келген ортасын сыйлау, құрметтеу арқылы үй-ішінің тірліктерін атқаруды меңгерумен басталып, отбасылық қарым-қатынастың реттелуі келіннің іс-әрекетінен көрініс табады. Қайын-жұрттың атын атамау – ат тергеу, үлкенге құрмет көрсетіп, бата алу, сәлем жасап – алғыс алу сияқты сыйластық кілті келінде болуға тиісті. Басты мақсат: келген жерінде орнын табу, сыйлай білу, сыйымды болу арқылы өз тамырын жайып, өсіп-өну.

Жеңгелік рөл келіннің келген жеріндегі өзінен кішілерге қамқорлығын көрсетуі арқылы іске асады. Өзінен үлкен болғанымен, күйеуінен кішінің бәрін «қайны-қайынсіңлілер» қатарында қарап, оларға жарасымды да ұтымды және өздеріне ұнамды ат қоюы – жеңгенің келген ортасына сіңісуінің басты шарты. Қайныларына қыз таңдауға бағыт-бағдар, кеңес береді. Өйткені, бір шаңырақ астында өзімен абысынды-келінді жақын жүретін, қызметті бөліп атқаратын әйелдің дұрыс адам болып келуіне немқұрайлылық танытпайды. Ақылдасып, қыз көңілін табуға психологиялық нұсқаулар, ұсыныстар жасайды. «Жолы болар жігіттің жеңгесі шығар алдынан» деген мәтел қайынының шын қолдаушылардың бірі екендігі.

Қыз бала үшін жеңге – таптырмайтын жанашыр. Өз тәжірибесінен көргені мен түйгенін айта отырып, сыр бөлісетін жеңгелер институтының әлеуметтік мәні биік болуы тиіс. Этноәлеуметтік рөлдің ішінде жауаптылығы жағынан да, жақындығы жағынан да жеңгенің рөлі жоғары.

Модератор: Рақмет! Енді менің қолымда 4 түрлі қағаз бар, ретімен атасам: сары, қызыл, жасыл, көк. Сіздерде ретімен осы төрт түсті қайталап айтыңыз. Мысалы, Сіз – сары, келесі – қызыл, солай ретімен айтамыз.

Енді бөлінейік: сары – 1-топ, қызыл – 2-топ, жасыл – 3-топ, көк – 4-топ. Осылайша төрт топқа бөліндік және екі сарапшымыз бар. Сарапшылар топ жұмысын бақылап, соңынан қорытындылайды.

Біз бүгінгі сабақтағы «Отбасындағы қарым-қатынас мәдениетін сақтауда жеңгенің не келіннің рөлі қаншалықты?» деген сұрақ төңірегінде жұмыс жасаймыз.

Қазір топтық жұмыс: әр топқа тапсырма беріледі. 10 минут – ақылдасу, 5 минут тапсырманы ашып беру. Барлық топқа 30 минут уақыт кетеді.

Отбасында әже-анасынан тәрбие алған, жеңгелерінен өнеге көрген қыздарымыз өмірдің қиындықтарына жауап таба алады, яғни, түрлі мәселелердің шешілу жолын ақылмен байыптай алады.

Өмірде кемшіліксіз жандар сирек. Келін болу да, ене болу да оңай емес. Бұл этноәлеуметтік рөлдердің өз қиыншылығы бар. Бұл жерде мінезінде кемшіліктері бар ежелерді мысалға алдық, оған үлкендер ренжімес. Мінездің кемшілігі әркімдерде де болады. Мұндай ежелер өмірде болуы да, болмауы да мүмкін, біз тек мысал үшін алдық.

Өнеге жақсы келін болып тіл табысу, ұрыс-керіссіз бір шаңырақтың астында тұру сіздердің қолдарыңыздан келеді. Топ болып оң шешімін табатындай жұмыс істейік.

1-тапсырма

Өмірде адуын, ашуы келсе өзін ұстай алмайтын, аузына келгенді бетің бар, жүзің бар демей, ақтара салатын ұрысқақ әйелдер болады. Егер, осындай әйел Сіздің енеңіз болса, дәл осы жағдайға түскенде не істеген болар едіңіз?

- *Сіз ақылы мен әдебі бар келін ретінде қандай әрекетке барасыз?*
- *Бір жағдаяттан шығудың жолы ғана емес, ұрыспай керіспей, осындай ененің тілін тауып қалай тұруға болады?*
- *Мұндай мінезінен арылуға ықпал етуге не істер едіңіз?*

2-тапсырма

Өз үйін жуып-тазалап, қағып-сілкіп, тазалыққа ерекше қараймын деп, мазасыздыққа тап болған жандар бар. Оған өзінен басқа адамның істегені ұнамайды. Келін істеп кеткен жерді қайталап өзі істеп әрі өкпелеп, келіндерді ыңғайсыз жағдайға түсіреді.

- *Мұндай ежелерге қалай жағуға болады?*
- *Ененің көңілін табуды неден бастаған дұрыс?*
- *Қолынан жұмысты алуға қалай кіріскен дұрыс?*

3-тапсырма

Қызғаншақтықтың емін табуға тырысып көріңізші... Әйел алған баласын қызғанып, келінімен алакөз болып жүретін жағдайлар келін мен ене арасында жиі кездеседі. Келінінен баласын қызғанатын, келінінің киген киімін, жастығын қызғанатын ежелерге не дауа бар?

- *Бұл жағдайды білгеннен соң, отбасылық ахуалды қалай реттеуге болады?*
- *Қызғанышты тугызбауға келін қандай әрекет жасау керек?*
- *Ене мінезінің реттелуі үшін тағы не істеуге болады?*

4-тапсырма

Келіннің төркінін менсінбей, өзін, өзінің шыққан тегін мақтап, мақтанып отыратын ежелер бар. Жетістіктері бар бауырларын, іс бітірер туыскандарын айтып мақтанады. Өзінің осы әулетті өсіріп-өндіргені, тегінің мықтылығы арқасы екендігін айтып отырудан жалықтайды. Сөз арасында келін жақтың осалдығын да түйреп өтеді.

- *Осындай енемен ұрыспай-керіспей өмір сүруге бола ма?*
- *Олқылықтың орнын қалай толықтырасыз?*

- *Ене мінезін жақсартуға қандай үлес қоса аласыз?*

Сарапшылардың топтағы пікірлерді бағалауы:

- Пікірдің топқа немесе жеке тұлғаға қатыстылығы;
- Айқын ұстаным (тақырыпты ашуға);
- Нақты мысалдар келтіруі;
- Шынайылығы;
- Нақты ұсыныстары.

Қорытынды тұжырым:

- Кемшіліксіз адам болмайды. Өмірдің қиын сәттері – әрі сынақ, әрі сабақ.
- Ұрыса кету, жылай салу – әлсіздің ісі. Ақылың болса, ақылға жүгінген дұрыс.
- Өмірдің қиындығынан қашсаң, азабы дайын тұрады.
- Отбасындағы ұрыс абыройдан айырады.
- Отбасындағы ене есті болса, келіні кемеңгер болады.
- Отбасындағы ене мен келіннің әрбір сөзі мен ісі – берекенің кілті, ұл мен

қызға өнеге.

Модератор: «Ұлттық, отбасылық құндылықтарды сақтап, отбасындағы салт-дәстүрді сақтаудағы ісімен үлгі бола ма?» деген сұрақ төңірегінде ойлансақ...

Қазір экранға назар салайық.
Мәтінді оқиды, сұрақ қояды.

1-слайд:

КЕЛІННІҢ СӘЛЕМ САЛУЫ

Диллема немесе өмірде болған жағдай

Оңтүстіктің бір қызы Жетісу жеріне келін болып түсті. Беташар өтіп, жас келін үйде жалғыз қалған алғашқы күндердің бірі еді. Келін танымайтын, бұрын мүлде көрмеген бір жігіт үйге келіп кірді. Өз күйеуінен үлкендеу болып көрінген соң, қайынағаларының бірі болар деп жас келін дереу иіліп сәлем берді. Жігіт сәлем алмастан сәл тұрып қалды да тез кері бұрылып, үйден шығып кетті.

Жас келін болған жағдайға ыңғайсызданып, не істерін білмеді. Сәлем бермеуі керек пе еді? Енді келсе кешірім сұрай ма әлде мүлде келмесе ше?

2-слайд:

Қалай ойлайсыз, келіндікі бұрыс па, жігіттікі бұрыс па?

3-слайд:

Осылай әрі-сәрі күйде жүргенде, 20 минуттай өткен соң, әлгі жігіт қолында гүлі мен торты бар үйге қайта кірді. Күліп тұрып: «Өмірімде маған бірінші рет ерекше сәлем бергені үшін қатты толқып кеттім. Мынау Сізге деген сыйым!» - деп, гүлі мен тортын келінге ұсынды.

4-слайд:

Демек, сәлем салу:

- келіннің сәлем салуы бәріне ұнайды;
- келіннің сәлем салуы – қазақтың дәстүрі;
- келіннің сәлем салуы – кішілік ізет;
- келіннің сәлем салуы – ұлт мәдениеті;
- ұлттың мәдениеті сақталуы тиіс.

Модератор: 4-сұрақ бойынша: Қыз баланы болашақ өмірге даярлау мәселесі маңызды ма? Бүгінгі сабақтың қыз тәрбиесіне берері бар ма?

Ортадағы отырған қатысушыларға сұрақ қою арқылы қорытындылайды.

Сабаққа қатысушылардың ойын төмендегіше қорытындылауға болады:

- халқымыз алдыңғы буын арқылы кейінгі ұрпақты тәрбиелеген;
- қыз бала тәрбиесі – баршаның ісі, себебі: ұлттың, мемлекеттің көп көрсеткіші осы тәрбиеге тікелей қатысты;
- қазақ аналары, қазақ келіндері – отбасылық қана емес, қоғамдық тәрбиенің де белсенді тәрбиешілері;
- бүгінгі сабаққа қатысқан әрбір жеңге өзінің қойын дәптеріне кейінгілерге сабақ болатын өнегелерін жазып жүрсе деген өтінішіміз бар.

Құрметті сабаққа қатысушы аяулы қазақ қыздары – қаракөз айымдар! Сіздерменен өмір нұрлы, отбасы жылылыққа толы. Кез келген қыз бала – болашақ отбасының ұйытқысы, тәрбиеге жетекші екенін ұмытпаса деген тілегіміз бар.